

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 16

1935

UPPSALA 1935

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1935

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

35452

VIKTOR RYDBERG OCH AUGUST STRINDBERG

NÅGRA BERÖRINGSPUNKTER

AV

OLLE HOLMBERG

1.

I den initierade Strindbergsessay som ingår i Ola Hanssons bok *Det unga Skandinavien* talar författaren om »den generation, som föddes kring året 1850 och varur August Strindberg framgick», och han tillägger: »Denna ungdoms hjälte var Viktor Rydberg».¹ Orsaken till hjälteställningen var främst den religiösa reformatorsroll som Rydberg under 1860-talet och omkringliggande år hade åtagit sig. I religiöst avseende och överhuvud taget i ideellt eller idealistiskt avseende voro litteraturens män av årgången 1850 lika väl som de av årgången 1860 i regel ursprungligen hans lärjungar, ehuru många av dessa lärjungar under 1880-talets lopp fortsatte den påbörjade vandringen så långt att den till slut ledde dem till en position motsatt Viktor Rydbergs. Till dessa senare lärjungar hörde Strindberg.

»Andarne hade vaknat och det var en lust att leva», skrev Strindberg i *Tiden* 1884 om sin skolpojkestid. »Siste Atenaren bröt sig in genom skolans eljes så väl slutna dörrar och slog ner augsburgiska bekännelsen och Norbecks teologi.»² Uttrycket »Siste Atenaren» betyder här inte bara romanen med det namnet, utan dess författare, som också var författare av *Bibelns lära om Kristus* och dess följdskrifter. I första delen av *Tjänstekvinnans son* skildrar Strindberg utförligare sin omvändelse från den pietism som under

¹ OLA HANSSON: *Samlade skrifter*, Sthlm 1919 ff., XI: 77 f.

² STRINDBERG: *Samlade skrifter*, Sthlm 1912 ff. (citeras i det följande S. S.), LIV: 223.

en tid av hans barndom behärskade honom. Han talar om vad man kallade »nyrationalismen» och dess representanter: Strauss, Ignell och Cramér, av vilka den sistnämnde år 1859 hade utgivit sin skrift *Avsked ur kyrkan*. »Samma år (1859) utkom Siste Athenaren», skriver Strindberg. »Dess verkan förtogs mycket därav, att det arbetet hälsades såsom en litterär succès och förvisades till skönlitteraturens neutrala territorium. Skarpare ingrep Rydbergs 'Bibels lära om Kristus', 1862, som väckte teologerna till Ragnarök. Renans 'Jesu levnad' i översättning av Ignell tog alle man, gamla och unga med storm, och den lästes i skolan jämte Cramér, vilket icke var fallet med 'Bibels lära om Kristus'.» Därtill kom så Boströms skrift om helvetesläran, och man såg »portarne öppna för rationalismen eller fritänkeriet, såsom det kallades». — »Nog av, allting var redo, och det behövdes bara en pust för att ynglingens korthus skulle ramla.» (S. S. XVIII: 157.)

Strindberg uppger här att man inte läste *Bibels lära om Kristus* i skolan. I *En blå bok* minns han saken annorlunda. Han skriver där under rubriken Frihandstänkning:

— Du vet att gymnasister och vederlikar äro mycket styva i bibelkritik?

— Jo, något! Jag minns när jag . . .

— Gott. Du minns att vi upptäckte huru Kristi släktregister i Matteus och Lukas voro varandra motsägande, och därmed raserade vi (efter Sista Atenaren) hela försoningsläran. Men om vi vetat hur vi bommade, skulle vi nu skämmas. (S. S. XLVI: 324.)

Det var i *Bibels lära om Kristus* som Rydberg (»siste atenaren») hade »raserat» försoningsläran. Att även denna bok kommit direkt under gymnasisternas ögon uppger Strindberg likaledes på ett annat ställe i *En blå bok*. »I min ungdom, 1860-talet, läste vi i skolan (för oss själva dock) Sista Atenaren, Bibels lära», skriver han. Därtill Cramér, Lilja, Renan, men icke Strauss. (S. S. XLVII: 616.)

Det är givet att av dessa enligt Strindbergs mening »nyrationalistiska» författare eller »fritänkare» (Rydberg själv ville icke vidkännas titeln rationalist, men ansågs allmänt som sådan) var det de svenska som mest eggade ungdomens fantasi, och av dessa svenska var Viktor Rydberg den mest berömda. Det utbildades under Rydbergs senare år och efter hans död en Rydbergsbild i vilken den blida humaniteten var det förhärskande draget; denna Rydbergsbild var emellertid ännu icke skapad i Strindbergs ungdom, då Rydberg

tvärtom gällde som djärv stridsman, fackeltändare, banérförare. Han var en man mot vilken prästerna predikade i kyrkorna, och i en av de mest framträdande polemikerna mot *Bibels lära om Kristus* från det ortodoxa lägret hade författaren i svagt beslöjade ordalag anbefallt dödsstraff åt Rydberg.¹ Själv höll han sig i varje fall beredd på fängelsestraff. Då Rydberg 1868 valdes till lekmannaombud vid det första svenska kyrkomötet blev striden kring hans namn aktualiserad. I en till Kungl. Maj:t ställd klagoskrift förklarade ett antal kyrkokristna petitionärer att Rydberg hade »ställt sig själf på hededomens ståndpunkt och måste således vara alldeles otjänlig till ombud vid ett kristligt kyrkomöte».² Det är lätt att tänka sig med vilken hänförelse den radikalt oppositionella ungdomen under dessa år skulle betrakta Rydberg. Ännu 1892 mins Hjalmar Branting honom som »den forne fritänkarhövdingen»,³ och de nordiska ländernas kulturradikale ledare, Georg Brandes, berättar i sin *Levnel* (II: 217) hur *Den siste atenaren*, som föll i hans händer då han var 18 år, »ved sin hedenske Holdning havde gjort Indtryk paa» honom, liksom även *Bibels lära om Kristus* »havde afsat et Gæringsstof i» hans sinne. August Strindberg är något yngre än Brandes, något äldre än Branting, men har säkerligen under en period av sitt liv sett på Viktor Rydberg med ungefär samma ögon som dessa.

Av Strindbergs ungdomsdiktning t. o. m. 1872 har det mesta indirekt eller direkt samband med de försök till religiös reformation som för dåtidens andligt vakna ungdom bildade det allvarligaste av alla aktuella problem och som hade sin svenske ledare i Viktor Rydberg. Denna ungdomsdiktning består av pjäserna *Fritänkaren*, *Hermione*, *I Rom*, *Den fredlöse* och *Mäster Olof*; dessutom bl. a. ett av Strindberg själf nämnt, ofullbordat och icke bevarat stycke om Jesus av Nazareth. *Hermione* är, såsom Lamm har visat, till stor del en versifierad parafras på figurer och tankar ur *Den siste atenaren*; även *I Rom* hör, litteraturhistoriskt sett, till den nyklassiska strömning som framför allt Rydberg representerade. *Fritänkaren* handlar om en yngling som svärmar för Theodore Parker, en författare som infördes i Sverige 1862, medan striden om *Bibels lära*

¹ WARBURG i sin Rydbergsmonografi (I: 541) citerar följande ur *Väktaren* 1862: »Att kasta brandfacklan in i sin nästas hus, anses för en afskyvärd gärning, och den borgerliga lagen belägger densamma med svåraste ansvar. Men ännu större ansvar, ännu förfärligare skuld drabbar den, som söker upptända tviiletts förtärande brand i sin nästas själ.»

² A. a. II: 67.

³ HJ. BRANTING, *Tal och skrifter* XI: 123.

om *Kristus* pågick, och vars åsikter till stor del likna hans namnes Theodoros' i *Den siste atenaren*. *Den fredlöse* handlar om en annan religiös brytning: den mellan hedendom och kristendom i den nordiska forntiden. Jesus av Nazareth var enligt Strindbergs uppgift i *Tjänstekvinnans son* (S. S. XVIII: 346) »avsedd att med ett slag och för alla tider krossa gudsbilden och utrota kristendomen»; troligare är att den var avsedd att framställa den rydbergiska bilden av Jesus-idealmänniskan. (Strindberg är som bekant i *Tjänstekvinnans son* icke någon alltigenom kongenial tolk av sin ungdoms tankar.) *Mäster Olof* slutligen handlar om 1500-talets religiösa reformation i Sverige.

De flesta av dessa stycken beröra således på ett eller annat sätt vad Lamm på tal om *Fritänkaren* kallar för »religiösa slitningar». Uppslaget till dessa, skriver Lamm, »hade kommit därigenom att den förut pietistiske Strindberg vid femton års ålder av en ingenjör fått Parkers skrifter i sin hand». ¹ Utförligare framställer Strindberg själv i *Tjänstekvinnans son* det komplicerade förloppet. Den »nyrationalistiska» tidsandan, representerad av ett flertal författare, här ovan nämnda, hjälpte till att i början av 1860-talet undergräva Strindbergs dåtida »pietism». Orsaken till att han likväl inte lät sin tros »korthus — — — ramla» var »fruktan för tomrummet», d. v. s. fruktan för att nödgas stå utan tro. Så kom Parker i hans hand, och då förstod han att man kunde vara from utan dogmer, religiös utan kristen bokstavsbeaktelse. Först då detta blivit klart för honom vågade han på allvar låta det som var »fallfärdigt», d. v. s. sin pietism, falla. Det är på detta sätt Parker har haft betydelse för Strindberg, Det är således inte han som har berövat Strindberg hans tro, men det är han som har givit Strindberg mod att låta de andra, »nyrationalisterna», beröva honom hans tro. Den bok som Strindberg läste av Parker var sannolikt *Tio predikningar om religiositeten*, som kom ut 1865; möjligen *Teism, ateism och kyrklig teologi* som kom 1864. Det var fromma, uppbyggliga böcker, där det positiva var starkare än det negativa. Nu är det visserligen så att Strindbergs framställning i *Tjänstekvinnans son* av förhållandet till Parker är något osammanhängande; *Tjänstekvinnans son* är ju överhuvud taget en bok där de inre motsägelserna äro talrika. Upplysande tycks emellertid vara följande passus som handlar om Parkers predikningar: »Erkännas måste att

¹ M. LAMM, *Strindbergs dramer*, Sthlm 1924, I: 41.

Johan läste dem ytterst hastigt, och att han var mest angelägen om att syskon och anhöriga skulle få njuta av dem, på det han skulle kunna gå fri från deras ogillande». (S. S. XVIII: 159.) Det var näppeligen denna hastigt lästa bok som gav Strindberg »uppslaget» till hans religiösa slitningar; orden måste i stället betyda att syskon och föräldrar ogillat Johans religiösa åsikter redan innan han fick tag i Parker; med Parker i handen vill han visa dem att även en fritänkare kunde vara religiös och därmed aktningsvärd. Den inom det troende borgerskapet icke riktigt välkände Viktor Rydberg hade inte lämpat sig lika bra som illustrationsmaterial för en dylik tes.

Det är i *Mäster Olof* som Strindbergs ungdomsdiktning utmynnar. Den handlar om en reformator, till slut en smula ljum och mjuk. Innerst inne liknar naturligtvis denne reformator, som man brukar framhålla, Strindberg själv; för honom var naturligtvis hans mäster Olof ett porträtt av den verkliga mäster Olof. En fråga är hur han fått idén att till hjälte i sin största ungdomsdikt välja en religiös reformator. De stycken som *Mäster Olof* på ett eller annat sätt liknar, *Hamlet*, *Die Räuber* och *Brand*, handla icke om religiösa reformatorer, inte ens *Brand*. Svaret är givetvis: därför att Strindberg själv levde i en religiös reformationstid och tog levande del i dess problem. Det är mycket sannolikt att Strindberg då han skrev sitt skädespel inte medvetet har tänkt på det svenska 1800-talets Olaus-Petrigestalt, den person som ville reformera lutheranismen i Sverige på samma sätt som Olaus Petri hade reformerat katolicismen: alltså den vid denna tid redan såsom en smula avfällig gällande Viktor Rydberg. Man kan emellertid påstå att om inte Rydberg hade funnits till och utfört sin gärning så omedelbart innan detta drama skrevs, så skulle det ha handlat om en annan man än en religiös reformator. Det lönar sig emellertid inte att i sådana frågor fastspika precisa formuleringar. Det rör diktning: det rör alltså inexakta ting, rörande vilka exakt vetenskap inte alltid är möjlig.

Då versupplagan av *Mäster Olof* kom ut 1878, åtföljdes den av ett litet »efterspel», vars uppräknade personer äro bland andra: »DEN EVIGE (osynlig), GUD eller Den Onda makten och LUCIFER, ordagrant Ljusbringaren eller Den Goda makten». (S. S. II: 312 f.) På manuskriptet har Strindberg antecknat med rödkrita följande ord: »Obs. Go herrar! Detta var skrivet 1877 innan jag sett Rydbergs Prometheus (Axel Jäderin kan intyga)». (S. S. II: 355). Likheten

mellan de två styckena är stor. Både Rydberg och Strindberg genomföra en distinktion mellan å ena sidan den evige, som är den verkliga guden, å andra sidan den fungerande världsbehärskaren, som Rydberg kallar för tidsguden eller Herren, Strindberg kallar för Gud eller Den Onda makten. Det är mot honom som hos Rydberg Prometheus, hos Strindberg Lucifer gör uppror. Hos Strindberg är Jesus Lucifers son, som fullföljer dennes verk. Hos Rydberg kommer Messias som en sorts högre efterföljare av Prometheus. Rydbergs dikt och Strindbergs skådespelsutkast likna således varandra i hög grad, och att Strindberg själv har påpekat likheten visar att han har velat ha sitt efterspel tolkat på samma sätt som *Prometeus och Ahasverus*.¹ Det är visserligen formellt så som Lamm säger (a. a. I: 171) att Strindberg har »låt Gud bli den onda makten och Lucifer den goda»; denne »Gud» är dock inte den riktige Gud, ty honom kallar Strindberg för »Den Evige». »Den Evige» har emellertid ingenting med världsstyrelsen att göra, ty den sköts av den onde »Gud», liksom den hos Rydberg sköts icke av »evighetens gud», utan av »tidsguden», Zeus. Strindbergs tanke blir klarare och även hans överensstämmelse med Rydberg tydligare i dikten *Lokes smädelser*, där Strindberg till »tidens gudar» ropar följande ord om Loke:

Sina smädelser han sände,
 störde Eder gudar,
 ty han trodde på den Ende,
 ej på Er han kunde tro.

Över Era gravar ljudar
 fridfullt som ifrån en vän:
 här I vilen, Tidens Gudar;
 Evighetens lever än!

Uttrycket »Tidens Gudar» är här en pluralform av dels »Gud» i efterspelet till *Mäster Olof*, dels »tidsguden» i *Prometeus och Ahasverus*; »Evighetens» gudar hos Strindberg motsvara på samma sätt dels »Den Evige» i efterspelet, dels »evighetens gud» i *Prometeus*

¹ En sammanställning av *Mäster Olof*, skådespelet självt, och *Prometeus och Ahasverus* gjordes av Geijerstam då han i *Fyris* den 10 januari 1883 recenserade Rydbergs första diktsamling. Han förklarade däri: »Perlan i samlingen är dock utan tvifvel '*Prometeus och Ahasverus*', af författaren blygsamt kallad ett utkast, men som i själfva verket är den enda ansats till ett idédrama, den senare tiden före Strindbergs *Mäster 'Olof'* ägt.»

och *Ahasverus*; Loke slutligen i Strindbergs dikt kunde sägas vara en ny bild av Lucifer i efterspelet eller av Prometheus hos Rydberg, för så vitt denne Lucifer och denne Prometheus hade haft något lika gaminartat i sitt sätt.¹

Strindberg uppträdde så småningom själv en smula som religiös reformator om icke i Rydbergs fotspår så i den rydbergska vägens förlängning. Då han i *Giftas* 1884 talar om konfirmationsundervisningen och den första nattvardsgången och om »det oförskämda bedrägeriet som spelades med Högstedts Piccadon à 65 öre kannan och Lettströms majsoblater à 1 kr. skålp., vilka av prästen utgavos för att vara den för över 1800 år sedan avrättade folkuppviglaren Jesus av Nasarets kött och blod» (det bör här märkas att ordet »folkuppviglaren» är avsett att vara ett lovord²; Rydberg själv

¹ Lamm anser att Strindbergs tankegång i efterspelet överensstämmer med Almqvists i *Ormus* och *Ahriman*; detsamma skulle således gälla Rydbergs *Prometeus* och *Ahasverus*. Överensstämmelsen existerar emellertid knappast. Härskaren hos Almqvist, Ormus, är icke ond, utan god och dum; upprorsmannen, Ahriman, är icke god, utan ond och klok. (Däremot har Almqvist i ett annat stycke, *Ferrando Bruno*, experimenterat med tanken på en ond gud eller världshärskare.) Strindberg nämner visserligen »Ormuz och Ahriman» i *Tjänstekvinnans son* i samband med en filosofi liknande efterspelets, men avser därmed tydligen inte, såsom Lamm synes mena, Almqvists saga, utan den persiska religionsmyten själv, som tillerkänner det onda väsendet stor makt i världen.

Det kan nämnas att den distinktion som spelar en så stor roll i *Prometeus* och *Ahasverus* och i efterspelet till *Mäster Olof*, den mellan den verkliga, evige och oändlige guden och den klåpare som sköter det jordiska maskineriet, återfinnes i en annan berömd eller åtminstone beryktad skrift, i Axel Danielssons av Branting avtryckta och av Rydberg såsom brottsligt förklarade upprop *Till världsaltets upphovsman*. Om Strindberg i sin tankegång är oberoende av Rydbergs liknande, så gäller detta sannolikt inte om Axel Danielsson. Rydberg igenkände icke sitt eget gods då det kom i Danielssons formulering. Man förstår den besvikelse som Danielsson och Branting måste ha känt då författaren till den åtminstone av Branting, säkerligen också av Danielsson beundrade dikten *Prometeus och Ahasverus* fällde sin dom över deras försök att gå i hans fotspår såsom religionsfilosofer.

² Robinson betonar i en uppsats i *A. Bl.* 3 nov. 1884 att Strindberg i *Giftas* ej haft »ens den allra ringaste afsigt att visa något slags brist på vördnad för och kärlek till *Jesus af Nasareth*». Stockholmskorrespondenten Gustaf Gullberg meddelade i ett cirkulärbrev till några landsortstidningar samma månad (*Oskarshamns-tidningen* 8 nov. 1884) följande: »En af Aug. Strindbergs största och vackraste planer för framtiden, derest denna icke störes genom fängelse, sjukdom eller annat, är att företaga en lång resa till orienten, ända till Palestina, der Jerusalem, Nazareth och alla de bibliska orterna skulle genomströvas i ändamål att vinna historisk trohet och lokalfärg för ett väldigt drama öfver Nazarenens lif och verk, den oerhörda insats i människoslägtets utveckling till frihet och framåtskridande, som gjordes af den sedan korsfäste juden. — Strindberg har tänkt sig 5 år för detta verks fullbordande och att få det färdigt till tiden för hundraårsjubileet af en annan verdensomskakande händelse — revolutionen af år 89.»

Planen, om den på allvar existerade, kan sägas vara det sista spåret hos Strindberg av den sinnesstämning som en gång kommit honom att svärma för *Den siste atenaren* och *Bibelns lära om Kristus*, i vilken förstnämnda bok såväl Jesus som (i företalet) franska revolutionen prisas.

kallar senare i en dikt Jesus för »folkmartyren»), så menade han sig säkerligen själv endast dra ut konsekvenserna av vad han i sin ungdom hade läst om nattvarden i slutet av *Bibelns lära om Kristus*, nämligen följande: »De dogmer, i vilka den kristna världens ungdom uppfostras, hava till större delen formulerats av prästmöten under en tiderymd, som är den dystraste i historien: då vetenskapens ljus var slocknat och det av Jesus väckta gudsmedvetandet nära att förkvävas tillika med det fria kristna församlingslivet; då hierarkien och formelväsendet utvecklades; då frälsarens lära om Guds andes närvaro och verkan i församlingen fick vika för en fetischistisk lära om 'Guds kött' närvaro i det av en offerpräst invigda nattvardsbrödet». Tanken är densamma hos Rydberg och Strindberg, men Strindberg formulerar den, visserligen icke med större harm, men mera glåpordsmässigt. Då Strindberg därefter åtalades för »hädelse mot Gud eller gäckeri av Guds ord eller sakramenten», svarade han i sin inlaga till rådhusrättens sjätte avdelning i Stockholm bland annat att han inte gärna kunde häda Gud eftersom han var deist och inte ateist. »Skulle med Gud menas Kristus», fortsatte han, »måste jag anmärka, att förnekelse av Kristi gudom ej ansetts hittills som smädelse mot Gud. Så ansåg åtminstone ej den kommun som både tillsatt denna domstol och den professor i kulturhistoria, vars förnämsta merit är den berömda skriften: 'Bibelns lära om Kristus'». Även i *Kvarstadsresan*, 1884, åberopar Strindberg Rydbergs auktoritet. Han påpekar att förnekelse av den rena evangeliska läran straffas med två års straffarbete. »Man skulle sålunda när som helst kunna sätta alla Sveriges judar, katoliker, unitarier, metodister, baptister på Långholmen, börjande med salig Änkedrottningen (om hon levat) och fortsättande intill med [sic!] Viktor Rydberg! Det är skarpsinnigt.» (S. S. XVII: 37.)

Strindberg kan naturligtvis vid denna tid inte kallas för rydbergian; den sista hela figur hos honom som kan sägas leva i efterdyningarna av rydbergsk idealitet är Arvid Falk i *Röda Rummet*. Men Strindberg söker under åtalstiden skydd bakom Rydbergs mäktiga gestalt. Det lyckligaste som kunde hända — därom var Strindberg givetvis medveten — var om Rydberg personligen framträdde och lade sitt vägande ord i vågskålen till hans förmån. Det var också tal om saken. Den 30 oktober 1884 skriver Geijerstam i ett hoppfullt brev till Siri Strindberg i Schweiz: »Viktor Rydberg har förmåtts att åtaga sig att skriva en öppen förklaring

mot tryckfrihetsåtal, som i dagarna kommer i tidningarna».¹ Denna förklaring blev emellertid aldrig publicerad, och vad som under dessa upprörda dagar sipprade ut angående Rydbergs ställning till Strindberg och den åtalade boken var sådant att det föranledde Strindberg att ta upp sina åsikter om Viktor Rydberg till revision.

2.

Vad Rydberg beträffar, så hade han givetvis från början inte samma anledning att intressera sig för författarnamnet August Strindberg som Strindberg hade att intressera sig för författarnamnet Viktor Rydberg. Det var likväl tidigt som Strindbergs namn blev Rydberg bekant. Den 10 juni 1872 mottog han på Handelstidningens byrå ett brev från sin vän Birger Schöldström, innehållande bl. a. följande anmodan och upplysning:

Var snäll och se på medföljande manuskript, för att döma om det ej kan användas i G. H. T. Artiklarne äro af en 22-års gammal yngling, studenten Strindberg, författaren till de på Dram. teatern i fjor uppförda styckena »I Rom» och »Den fredlösa». Han skref åtskilligt i Stockholms Aftonpost och i fråga varande artiklar voro ock skrifna för att erbjudas denna tidning, då dess upphörande kom imellan. Jag har nu lofvat sända dem till G. H. T. Han har erbjudit dem åt Dag. Nyheter, men fått dem tillbaka och de öfriga Stockholmstidningarne äro ej »på det viset» att de vilja sätta i andra rummet latinet. Om Du läser igenom artiklarne skall Du finna många goda tankar, uttryckta på ett originelt sätt samt alla syftande åt det mål, som ju ock är G. H. T:s: det *fosterländskas* intagande af sin så länge inkräktade plats. Särskildt torde den andra afdelningen fästa Din uppmärksamhet. Den der festen i Upsala för Stjernhjelm's minne, var ett spektakel, vet Du! En af de unga herrar, som sjöng om författarens till »Musæ Swethizantes» »dalkarla-sång», hade — efter hvad jag från *trovärdigt* håll hört — *aldrig läst Stjernhjelm*. Att upphöja Stjernhjelm till svenska *språkets* fader är ett brott mot Olai Petri, Messenii, Prütz' och Wivallii minnen!

Använder Du uppsatserna — liten hyfsning torde kanske behövas —, så sänd penningarna med första till författaren, hvilken väl behöfver dem.

Schöldströms anhållan gällde alltså närmast artiklarna *Latin eller svenska?* (S. S. IV: 251 ff.) och brevet, med sin oskrymtade förväning över att det fanns studentsångare som inte hade läst Stiernhielm, ger också något av den ideella bakgrunden till den unge

¹ K. SMIRNOFF, *Strindbergs första hustru*, Stockholm 1925, s. 208.

Strindbergs fosterländska patos. Artiklarna blevo antagna, och den 8 augusti kan Schöldström i ett brev till Hedlund skriva:

Det var roligt, att Du tyckte om Strindbergs artiklar. Det är en yngling som i *alla* afseenden är värd att tagas under armarna. Jag skall närmare tala med Dig om honom.¹

Det var således under gynnsamma omständigheter som Strindberg ursprungligen presenterades för Viktor Rydberg, och tydligen gjorde han också ett ganska gynnsamt intryck på denne. Långt senare, i brev till en vän, H. A. W. Lindehn, våren 1880, berättar Rydberg själv om sitt första intryck av Strindberg. Det heter om honom att han

skulle för några år sedan vara Handelstidningens Stockholms-korrespondent, men begagnade sin korrespondentsyssla ur rent dietisk-terapeutisk synpunkt, neklade med andra ord i sina veckorapporter allt det missmod och all den galla, som han under sju dagar hunnit samla, i ett vederbörligen försegladt konvolut, som ordentligt anlände en gång i veckan till Göteborg, men ej kunde delgifvas allmänheten — af barmhertighet mot henne och på samma gång mot honom. Vid närmare påseende vittnade dock korrespondenserna, så bittra de voro, både om en släng av genialitet och om karakter hos mannen. (*Viktor Rydbergs Brev* II: 285.)

Detta är skrivet med sympati. Att Strindbergs korrespondenser till *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* regelbundet skulle ha stoppats i papperskorgen är emellertid ett minnesfel eller en poetisk överdrift: åtskilliga infördes under år 1876, och Rydberg har förmodligen många gånger varit med om att »tvätta» dem efter egen smak och sin tidnings fordringar.

Då *Röda rummet* kom ut, kände Rydberg alltså igen namnet Strindberg, och kände också igen mycket av andan i hans brev till Handelstidningen. Rydberg sympatiserade också med denna bok. Han skriver om den i nyss citerade brev:

»*Röda rummet*» skall jag skicka dig. Strindberg, f. d. Upsalastudent, nu tjensteman i Riksbiblioteket, är en i många stycken underlig karl. — — — En lång tid tillbragte han som medlem af Stockholms Bohème, och har i »*Röda rummet*» särskildt skildrat den samhällsklassen. Detta är dock icke bokens egentliga uppgift. Hon har en mer förborgad mening, som de af henne träffade riktigt uppsårat, men natur-

¹ De citerade breven från Schöldström finnas i Göteborgs stadsbibliotek. Deras existens är påpekad av TORSTEN EKLUND i uppsatsen *Strindbergs verksamhet som publicist 1869—1880*, *Samlaren* 1930, sid. 150.

ligtvis endast för att vilja missförstå henne och gjuta sin vredes skålar öfver författaren. Det beskedligaste de säga om honom är, att han är pessimist — ett bevis till derpå, att gängse och moderna slagord till slut blifva papegoj-ord. Boken förtjenar läsas. Det är mitt omdöme om henne. Den pessimism, som finnes i boken, är en sådan, för hvars sanning den mest optimistiske optimist ej kan vara blind. Hon skildrar det ideala sinnelagets och de goda afsigternas kamp med brödbekymren och samhället, sådant det är.

Den uppfattning Rydberg sålunda har fått av Strindberg strävar han att behålla; strävar, men lyckas inte. Redan två år därefter vacklar den. Montelius, som hade kritiserat Strindbergs *Svenska folket*, frågar Rydberg vad han tycker om boken, och får den 30 nov. 1881 till svar:

Du stälde en fråga till mig om Strindbergs historia. Ehuru nu intet arbete får slutligen bedömas, innan det föreligger helt, må jag dock få säga, att redan det första häftet med sitt oordnade innehåll gjorde ett föga behagligt intryck på mig. Jag hade af Strindberg väntat något annat och det gör mig hjertligen ondt, att en man, som har den sällsporda egenskapen att vara en modig karl, som vågar sjunga ut med både likt och olik, skall hafva invigt ett stort och ansvarsfullt arbete på sådant sätt. Jag har sällan sett slarf och oreda uppbäras af ett så framlysande sjelfförtroende, och då jag får bevittna, huru han uppför ett etnologiskt Babelstorn på grundvalen af en såpbubbla — Marie-nyckelpige-undersökningen —, så är det slut med mitt hopp om logik och metodik i hans undersökningar och konklusioner. Hans genmäle har jag ännu icke läst; men jag har hört att det skall vara oförsynt. Detta gör mig verkligen ondt. (*Viktor Rydbergs Brev* II: 348 f.)

Svenska folket höll, då Rydberg skrev detta, på att utges i häften; Strindbergs genmäle mot Montelius' recension av de första häftena stod att läsa på omslagssidorna till de följande.¹ Rydbergs ord vittna om hur ogärna han släppte sina goda tankar om författaren till *Röda rummet*.

Strindberg var för Viktor Rydberg inte bara en person, utan också representanten för en riktning, realismen. Som programmatisk ledare av den svenska realismen framträdde han först 1882, med aforismerna *Om realism* i *Ur Dagens krönika*. Där definierar han sin egen och sina meningsfränders konstrikning på följande sätt:

¹ K. LUNDMARK, *När Strindberg skrev svensk kulturhistoria*. G. H. T. 24, 25 nov. 1931.

Realism kallas den riktning inom alla konstområden, då framställaren söker att göra det åsyftade intrycket, det vill säga giva illusion, genom att utföra de viktigaste av den mångfald detaljer varav bilden är sammansatt.

Ett föregående tidevarvs författare kunde göra intryck genom allmänna antydningar, därför att det släkte, som lyssnade till dem, fått en uppfostran av sinnena, som gjorde dessa mottagliga för sådant. Det nya släktet, som uppfötts vid de »exakta vetenskaperna», naturvetenskaper, matematik, erfar intet intryck av de gamles allmänna antydning; detta är icke något fel hos de unga, utan en egenskap. (S. S. XVII: 192.)

Rydberg har läst detta, och har tänkt ta till orda med anledning av det, inte som motståndare, utan som förmedlare mellan de stridande parterna, visande att en realism som strider för ideal, och en idealism, som inte ser bort från verkligheten, inte behöva vara fiender.¹ Något senare under året 1882 fick han ett brev från Börje Norling med anhållan om bidrag till en tidskrift, på vilken anhållan han den 13 dec. 1882 svarade på följande sätt:

Och då [d. v. s. när han får tid] skall det varda mig ett nöje, om jag kan lemna eder påtänkta tidskrift något bidrag, vare sig ett poem eller hjerteutjutelser rörande »idealism» och »realism». Jag har med afseende på den förmenta eller verkliga striden mellan dessa riktningar min egen kanske mycket ensliga ståndpunkt. Hvad *styl*-frågan vidkommer är jag lika mycket vän af den ena sidan som den andra. De böra i sjelfva verket finnas jämte hvarandra i samma litteratur, och förekomma också förenade i mången författares ande. Hvad åter sjelfva verldsåskådningarna, som ju är det viktigaste, vidkommer, känner jag leda för den qvietism, som uppenbarar sig hos åtskillige s. k. idealister, och förakt för den (i bästa fall) neutralitet de iakttaga emot den myckna lögn, som finnes här i verlden, och som verkligen skulle vara fullkomligt trygg mot hvarje gensaga, om litteraturen saknade mod och sanningskärlek. Hvad våra realister angår, läser jag hellre dem än slike idealister, äfven då jag känner njutningen störd af den brutalitet, hvartill de stundom göra sig skyldige, och af det redan till manér steltnade detalj-utmåleri, som i längden blir odrägligt. (*Viktor Rydbergs Brev* III: 23 f.)

De sista orden syfta icke på Strindberg, som ju vid denna tid ännu icke framträtt som realistisk berättare av det slaget. Möjligen syfta de bl. a. på J. P. Jacobsen.² Att emellertid brevet

¹ Det finns f. ö. mycket i Strindbergs uppsats som måste ha starkt tilltalat Viktor Rydberg, t. ex. trosbekännelsen »Vi hava förlorat tron på serafimerorden — det är sant, men vi tro ännu på Gud!»

² Jfr O. HOLMBERG, *Viktor Rydberg och J. P. Jacobsen*, Nordens kalender 1935.

för övrigt är skrivet med tanke på Strindberg kan inte betvivlas. Det finns nämligen bland Rydbergs otryckta manuskript ett utkast till en uppsats som säkerligen är identisk med den som han här ger Norling förhoppningar om, och i vilken utgångspunkten just är Strindbergs realistiska manifest i *Ur Dagens krönika*. Detta rydbergska utkast lyder på följande sätt:

Nyligen gaf en realistisk författare följande definition på hvad realism enligt hans mening är:

Strindbergs definition.

Den ifrågavarande författaren framhöll, alldeles riktigt, att den strid, som för närvarande lär pågå mellan »idealism» och »realism» egentligen endast är en skenfäktning, hvilken, om hon verkligen gäller hvad man vill att hon skall gälla: en estetisk formfråga har ringa betydelse.

Ett bevis för att saken, fattad så, är ett fäktande i luften ligger också i sjelfva den definition, som ofvan anförts, ty denna passar lika bra in på den *klassiska och företrädesvis ideala* formen som på den realistiska, ty denna söker också att gifva det åsyftade intrycket »genom att offra de viktigaste af den mångfald detaljer, hvaraf bilden är sammansatt.»

Med andra ord: den klassiska stilen likasom den realistiska väljer detaljerna, som skola utföras, och skilnaden mellan dem begge ligger egentligen endast i *hvad* den ena eller andra smakriktningen väljer. Skilnaden består väsendtligen deri, att den förra fäster större afseende vid att gifva föremålet klara, skarpt dragna, plastiska linier, och utlemnar sådana detaljer, som kunde störa intrycket af det helas samstämmighet, medan den senare frågar mindre efter samstämmighet och plasticitet och ogera öfverlemnar åt läsarens fantasi att fullständiga de drag, som kunna tjena till att framhålla det individuellt karaktéristiska i det tecknade föremålet.

Dessa båda riktningar i sättet att skildra stå icke i naturlig fiendtlighet till hvarandra, ehuru de i olika tidpunkter kunna hafva olika öfvervigt. En och samme författare kan allt efter sina olika syften eller under inflytelse af olika stämningar använda det ena skildringssättet eller det andra. Båda riktningarna, när de äro sunda, stöda sig på naturstudier, och båda använda modeller. Ingen realistisk skola har studerat människokroppen bättre än den forna helleniska bildhuggareskolan, som dock framför andra förtjenar att kallas klassisk. De största författare och konstnärer i alla tider hafva varit idealister och realister på samma gång. Den klassiska stilen, när han öfverger naturstudiet, blir abstrakt och konventionel; den realistiska, när han öfverger idéen i en företeelse, ger oss ett ledsamt uppradande af enskildheter utan inre sammanhang, ett detaljsamlade utan enhet.

Om så är, att de båda riktningarne förträffligt komplettera hvarandra i en sund och flersidigt utvecklade litteratur; om så är, att den författare, som företrädesvis känner sig hemma i den »klassiska» stilen, dock kan med fulla drag njuta af, och känna sig tacksam för hvad »realisten» skapar godt, och realisten å sin sida kan uppskatta och ha sin glädje af hvad den andra smakriktningen frambringar gediget och sant, så -- hvartill den bebådade och omtalade striden mellan dem?

Den som skrifer detta misstänker, att här råder en förväxling, kanske icke utan afsigt framkallad, med afseende på de frågor, om hvilka en strid här kan förekomma. Frågan, tror jag, gäller mer problemerna, ämnena, som upptagas till behandling, än stilen, hvori de behandlas, samt mer den kritisk-sociala riktning, hvori frågorna behandlas.

Bakom talet om strid mellan stylskolor, står striden mellan världsåskådningar och praktiska syften.

Men skola dessa världsåskådningar eller praktiska syften karakteriseras, då uppstår en den vildaste begreppsförvirring, om man, såsom hitintills skett, vill kalla det ena lägret idealistiskt, det andra realistiskt, ty vare sig det gäller rikedom på idéer eller dragning till det ideala, visar det sig då, att just det *realistiska* lägret är det idealistiska, och det s. k. idealistiska lägret realistiskt åtminstone i den mening, att det håller på det verkligt bestående och icke vill se detta rubbadt af det idealistiska sträfvandet till ett bättre.

Vill man nödvändigt bibehålla benämningen idealistisk för detta senare lägret, bör det rättvisligen endast ske med ett karakteriserande tillägg till namnet. Man kunde kalla den till ex. *bysantinsk idealism* (och jag skall längre ned söka karakterisera den, sedan jag förut påpekat en tredje riktning, som äfven uppträdt mot vissa realister, och som med bättre rätt förtjenar detta namn).

Två motståndare mot våra realister, hvilka motståndare äro väl att skilja åt. (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

Med realisten, som dock är, praktiskt sett, idealist, menar Rydberg här Strindberg och hans meningsfränder; med den bysantinske idealisten menar han sannolikt män av typen Wirsén. För egen del vill han inte röra sig med problemställningen realism-idealism, i varje fall inte försvära sig åt någondera termen, även om det innersta syftet med hans ofullbordade uppsats naturligtvis är att ta idealismen, den sanna, icke den »bysantinska» idealismen, i försvar.

Uppsatsen visar oss i varje fall Rydberg beredd att räcka realismen, räcka Strindberg handen. Strindberg själv lade emellertid vissa hinder i vägen för denna avsikts förverkligande. I januari

1883 kommer Rydberg i ett dilemma för Strindbergs skull, liknande det efter *Svenska folket*: han vill sympatisera med honom, men förmår det inte helt. Han skriver i januari 1883 till Gustaf Ljunggren på tal om deras gemensamme vän Snoilsky:

Hvad han sagt om Strindbergs »Nya riket», derom vet jag intet, men känner mig nästan på förhand förvissad om att han icke sagt annat än hvad, om man oveldigt öfverväger det, han kan stå för. Jag erkänner, att hvad du säger om »Nya riket» är sant, och erkänner det med dess djupare ledsnad, som boken innehåller sidor, som jag värderar såsom ensamt stående prof på mod i vår konsiderationsfulla, lögnaktiga och fega tid, och hvilka borde varit skrifna af en man, stående högt öfver personligt agg. (*Viktor Rydbergs Brev* III: 28.)

Synpunkten på Strindberg är här densamma som i de förut citerade breven till Lindehn och Montelius: Strindberg är modig.¹ Rydbergs ungdomstrots har tydligen återigen klappat i honom då han har följt Strindbergs angrepp på de officiella lögnerna. Strindbergs fel var att han gick in på personligheter i stället för att hålla sig till sak. Finländaren Jac. Ahrenberg berättar i sina memoarer, tydligen efter muntliga upplysningar av Rydberg själv eller hans vänner, att *Det nya riket* var »i mera än ett afseende en nagel i ögat på Rydberg».² Bland annat kan Rydberg ha ogillat Strindbergs angrepp på Wirsén, eller åtminstone den form detta tagit sig. Det är sant att Rydbergs vänskap för Wirsén vid denna tid hade svalnat, men det dröjde åtskilliga år innan den avgörande brytningen mellan Viktor Rydberg och Svenska Akademiens sekreterare skedde.

I varje fall vill Rydberg inte släppa intresset för Strindberg, inte heller uppskattningen av honom. Det är till Wirsén själv som han den 30 mars 1883 skriver följande, på tal om ett resestipendium från Svenska Akademien. Wirsén ville ge det åt en skald vid namn Victor Modin, och Rydberg går med på förslaget, men tillägger:

Emellertid kan jag icke utan vemod tänka på att det finnes andre män inom vår litteratur, som väl behöfde och vore väl förtjente af

¹ Verkliga förhållandet, sådant man nu ur Strindbergs självbiografi och andra källor känner det, är ju att Strindbergs karaktär föredde en egendomlig blandning av övernormal feighet i det privata livet, i hans egenskap av människa, och hänsynslöst mod i det offentliga, i hans framträdande som skriftställare.

² J. AHRENBORG: *Människor som jag känt*, Helsingfors 1904, I: 180 f.

akademiens reseanslag. Först och främst vår högt begåfvade och hårdt pröfvade Pontus Wikner. Det torde tjena till intet att namngifva de öfrige kandidaterna, som anmält sig i min fantasi. Det är en brokig rad, på hvars ena flygel står den slyngelaktige, men ganska dugande Strindberg, hvars oarter finge sitt bästa straff genom ett ridderligt erkännande af hans förtjenster, samt på andra flygeln — kan du gissa hvem? — jo, Rudin, teologie professorn. Om du läst hans predikningar, så bör du mycket lättare än jag, som bekänner en annan dogmatik, hafva förnummit, att en kungsåder med vatten ur hugsvalse-källan genomflyter dem.¹ En predikan af Rudin var mig en läskedryck, sedan jag förut läst en predikan af — och dervid haft en känsla som om jag nödgats dricka rinnande pigpomada. (Rydbergs-samlingen, Kungl. Bibl.)

Wirsén var givetvis inte av samma tanke, och bör ha blivit det ännu mindre sedan Strindberg i *Ur Dagens Krönika* 1883 hade offentliggjort sina allmän förargelse åsyftande dikter Lokes smädelser, Olika vapen, Göken och Esplanaden. Att han emellertid kände sig osäker på det rydbergska lägreets meningsfrändskap framgår av en upprörd fråga i ett bland Rydbergs papper bevarat brev till denne den 23 juni 1883: »Det har försports att Handelstidningen lofordat Strindbergs skamlösheter i 'Dagens Krönika'; är detta sant?» — Det var sant, men de osignerade lovorden, den 12 juni 1883, äro säkerligen författade av Warburg, och Rydberg kan inte gärna ha haft något att göra med dem.

På sommaren 1883 var ett möte mellan Rydberg och Strindberg planerat; det kom inte till stånd. Det var Harald Wieselgren som hade tänkt sammanföra dem, såsom framgår av följande brev från Strindberg till Wieselgren den 1 juni 1883:

Bäste Broder Wieselgren!

I dag den 1:ste Juni kl. 8,35 emottog jag din skrifvelse härute i hafsbandet en mil utom Dalarö, och det kunde ha dröjt åtta dagar till innan det kommit i mina händer. Jag kan icke säga hvad det smärta mig, dels att möjligen bli misstänkt att vara så ohyfsad att jag icke svarar på bref (helst inbjudnings-) dels att jag gick miste om att göra en så efterlängtd bekantskap. Fortfar V R att vistas i

¹ Rudin återgäldade inte vidare generöst Rydbergs goda tankar om honom (Rydberg ville också ha in honom i Svenska akademien), ty i de vänliga men skruvade tal han höll över Rydberg vid dennes grav och vid sitt inträde i Svenska akademien är det tydligen först efter själsstrider han beslutar sig för att inte anta att Rydberg är i helvetet. »För mig är det visst, att han tillhörde ljusets värld, om ock ännu blott dess förgårdar.» (Inträdestalet s. 102). Helt hade han tydligen tillhört denna värld om han varit mera ortodox. Nu hade han gjort sig skyldig till »tänkandets synder» (ibid. s. 103).

Sthm., och står bjudningen öppen till nästa Fredag, så ber jag dig vara snäll genast vid mottagandet efter V R:s hörande ge mig några ord om det är skäl att jag ger mig in till stan om Fredag i nästa vecka. Jag 'ämnar' mig in då, men står bjudningen, så kommer jag bestämdt.

Alltså om några dagar väntar jag dina benägna order under

Adress så här:

August Strindberg
(Kymändö)

Adr: Handlanden Ohlssons bod.

Dalarö.
(lagdt i låda)

Angeläget.

Men detta bör vara afsändt Tisdag qväll.

Tillgifnast
August Strindberg.¹

Det är inte att ta fel på att Strindberg har varit i hög grad angelägen att komma till bjudningen och stifta Viktor Rydbergs personliga bekantskap. Det blev emellertid av ett eller annat skäl ingenting av med saken, ehuru Wieselgren hade fortskaffat Strindbergs meddelande i följande rytmiska epistel till Viktor Rydberg den 4 juni 1883:

Strindberg fick omsider brevet ut på Kymmendö i skären och han skref med sorgset sinne att han gerna velat komma. Frågar, om det än står öppet af din godhet att få njuta? Säger, att om fredag vill han då till staden komma åter. Svar, så ber han mig, skall sändas tisdags afton i en låda, som ombord å någon ångbåt då till Dalarö förflyttas.

Vill du ge mig ett par rader (eller ord) hur du beslutar, skall jag ställa om att Strindberg får det bud du honom egnar. (Brev i Kungl. Bibl.)

Vad Rydberg svarade är inte bekant — för övrigt svarade han inte alltid på brev. Fortfarande var emellertid hans inställning till Strindberg dikterad av en blandning av sympati och kritisk betänksamhet, en blandning i vilken emellertid den senare ingrediensen för varje år hotade att breda ut sig.

Ett brev till Geijerstam den 3 januari 1884 ger utförligt besked om Rydbergs dåtida ställning till den litterära riktning som Strindberg representerade, och därmed också till honom själv.

¹ O. WIESELGREN, *Strindberg och Harald Wieselgren*, St. T. 1 mars 1931. 2—3513. Samlaren 1935.

Brevet handlar i sin helhet om realismen och nämner endast på ett ställe Strindberg, men Strindberg var för Rydberg »realisten» framför andra i Sverige, och hela hans ställningstagande till den svenska åttiotalslitteraturen är i ganska hög grad ett ställningstagande till Strindberg. Då brevet förut icke är tryckt, må det kunna utförligt citeras. Det utgör närmast svar på en förfrågan av Geijerstam, om Rydberg — tillsammans med bl. a. August Strindberg — ville medarbeta i en planerad ny litterär tidskrift, avsedd som organ för det unga Sverige.¹ Rydberg svarar:

Det hade varit mitt uppsåt att skriva ett långt bref till eder, särskildt med anledning af edert senaste arbete, hvori jag finner en oveld och en mogenhet i omdöme, som öfverraska, när man vet hur ung förf. är till lefnadsåren. Men det ifrågavarande uppsåtet har allt för länge fördröjt mitt svar på den vänliga fråga ni gjorde mig. Jag önskar hjertligt, att den tilltänkta literära veckotidningen skall komma till stånd. Hon bör kunna klargöra den unga s. k. realistiska skolans ståndpunkt såväl inför denna skola sjelf som inför allmänheten. Jag sympatiserar innerligt med den ärlighet, den sanningskärlek och det mod, som gifva sig uttryck i hennes sträfvanden, och jag är på grund deraf måhända allt för benägen att öfverskylla de oarter hon ådagalagt i Strindbergs »Dikter». Det vore till nytta om skolan *bland sina egna anhängare* finge en polismästare, som tuktade hennes fel, ty af dem begagna sig annars hennes fiender för att göra det goda i hennes sträfvanden misstänkt. — — — Den s. k. realismen är den enda skola, hvori man för närvarande märker, att vår skönlitteratur är samtida med de tankeriktningar, som gifva sin pregel åt vår tids filosofi, dess forskning i människan och i naturen, samt åt vår tids politiska och sociala sträfvanden. Hon är också den enda skola, hvori en efterverld kan studera de olika samhällslagrens karakterer, sådana dessa nu förete sig, våra inre strider, våra tvifvel och våra förhoppningar, vårt hvardagslif och vår hvardagsverksamhet. Genom de problem hon uppställt och uppställer har hon gifvit väckelser, som kräfas för att motverka andlig stagnation, har hon lifvat modet till att syssla med frågor, som fordra beaktande, äfven då de äro mindre inbjudande att handskas med, och har hon ryckt masken af en fariseism, som hotade (och hotar) att förgifta samhället. Fras-idealismen är förfärad öfver allt

¹ Geijerstam hade skrivit: »Det har varit påtänkt en sak, som möjligen skulle kunna i sin mån hjälpa till att gifva det unga literära lifvet stadga och fart. Jag har nämligen ämnat att från och med början af året 1885 utgifva ett literärt mindre veckblad, hvori bland andra Strindberg, fru Edgren, Knut Wicksell, Molander, Oscar Levertin o. fl. skulle medarbeta. — — — Icke blott min utan *allas vår* gemensamma förhoppning och anhållan gäller, att Ni, hr Doktor, med ert namn och er penna skulle vilja understödja det nya företaget.» (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.) Brevet visar att »det unga Sverige» fortfarande ville räkna Rydberg som bundsförvant. — En del av Rydbergs svarsbrev har, sedan ovanstående uppsatts, citerats i M. JOHNSSON, *En åttiotalist*, Gbg 1934, s. 179 f.

detta. Sak-idealismen deremot känner sin frändskap med denna realism och helsar henne välkommen. (Brev i Göteborgs stadsbibliotek.)

Distinktionen mellan sak-idealism och fras-idealism är ett vittnesbörd om att Rydberg ytterligare börjat känna skillnaden mellan sig själv och Wirsén. I sista decenniet av hans liv äro Wirsén och Strindberg de två svenska diktare som Rydberg tar ställning till. Ursprungligen är det så att då Wirséns aktier sjunka i hans sympati, stiga Strindbergs; senare blir det så att han med bestämdhet tar avstånd från dem bägge, ur olika synpunkter dock.

På hösten 1884 inträffade Giftasåtalet. Saken sysselsatte alla, följaktligen också Rydberg. Rydberg valde en ståndpunkt i frågan som Strindberg säkerligen inte hade tillräckligt lugna nerver för att vid tillfället kunna sätta sig in i: han ogillade både åtalet och det åtalade. Hans åsikter i frågan överensstämde närmast med den tidnings som han höll, *Aftonbladet* (vilket icke hindrar att Rydberg var ett tillräckligt stort geni för att inte behöva hämta åsikter från sina tidningar).

Warburg lämnar i sin Rydbergsmonografi (II: 668 ff.) följande redogörelse för Rydbergs ställning vid Giftasåtalet:

När år 1884 August Strindberg åtalades för det bekanta stället i Giftas, där det gycklas med nattvardens sakrament, önskade man i Stockholm, att Rydberg skulle ställa sig i spetsen för en protest.

Detta ville han icke, enär han ej ville försvara utfallet i Giftas, om han än ogillade åtalet. — — —

Då justitieministern von Steijern i Posttidningen (24 oktober) låtit införa en artikel, hvori han utvecklade, att det här icke gällde religionsfrihetens sak, och bl. a. förklarade att förnekelseparagrafen vore erkänt föråldrad, hade Rydberg för afsikt att taga till orda, ej för att höja sin röst till förmån för den åtalade skriften, utan för att uttala sig om tryckfrihetslagens orimliga bestämmelser i religionsmål och följderna af en sådan lags tillämpning.

I detta syfte uppsatte han en ypperlig skrift, som innebar en vädjan till statsmakterna att ändra den paragraf i tryckfrihetslagen, hvilken straffar förnekelse af den rena evangeliska läran och därmed egentligen stämplar fri forskning på det religiösa området som ett lagbrott. Detta upprop — — — fick emellertid blott tre underskrifter: Rydbergs, Gustaf Retzius' och Hugo Gyldéns och kom väl aldrig utanför Rydbergs skriftrum. Ty agitator var han nu en gång icke.

Det av Warburg nämnda uppropet meddelas i facsimile i hans monografi. En som också hade tänkt underteckna det var Snoilsky. Han skriver till Retzius den 2 november 1884:

Tack för meddelandet av Rydbergs adress angående önskvärdheten av tryckfrihetsförordningens humanisering i religionsmål! Jag hyser ingen betänklighet mot att underskriva en handling, så värdig i form och berättigad i innehållet, och ber dig därför, att i sinom tid sätta mitt namn under den. (*Carl Snoilsky och hans vänner* II: 93.)

Snoilskys namn kom emellertid inte dit, och aktstycket blev som sagt inte använt eller offentliggjort. Utom Rydbergs allmänna inaktivitet så fort det gällde praktiska angelägenheter¹, har det kanske spelat en roll för honom i återhållande riktning att hans hustru från S. A. Hedlund hade mottagit ett den 30 oktober daterat brev som varnade Rydberg för att alltför resolut inta en position i Strindbergsfrågan. Hedlund skriver:

Säg honom att jag mottagit ett brev från Björnson med fruktansvärda uttryck om Strindberg, som jag hållit inom. »Feg, usling» — se där hans ord; han slutar med: »Akta er för honom!» Jag tror och hoppas, att det ligger mycken överdrift i dessa ord, men B. B. är skarp människokännare och en uppriktig man. V. R. bör i allt fall veta detta, så att han icke av välvilja drives att alltför mycket betäcka Strindberg med sin blanka sköld. (*Viktor Rydbergs Brev* I: 289 f.)

Hedlund var alltså orolig för att Rydberg skulle ta parti för Strindberg. Emellertid hade Rydberg redan den 28 oktober skrivit ett brev till Hedlund, där han förklarade: »Din ståndpunkt i Strindbergska frågan är väsentligen densamma som min. Det har glatt mig.» Rydberg syftade här troligen endast på vad han i *Aftonbladet* hade sett citerat ur *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, ty han höll icke den sistnämnda tidningen, vilket Hedlund i detta sammanhang till sin obehagliga överraskning upptäckte.

Man har intryck av att i oktober och november 1884 voro hela Sveriges blickar riktade mot Viktor Rydberg. Vilken ställning skulle han inta till Strindbergsåtalet? Strindbergs vänner hoppades på hans medverkan vid protester i en eller annan form. Geijerstams brev till fru Strindberg är redan citerat. Snoilsky skrev till Retzius den 19 oktober 1884:

I förrgår kväll fick jag från Geijerstam — — — ett telegram med förfrågan huruvida jag ville underskrifva en protest mot det Strindbergska åtalet — Rydberg hade lofvat underteckna. (*Carl Snoilsky och hans vänner* II: 88.)

¹ Robinson i uppsatsen *Rydbergiana i Ord och Bild* 1902 diskuterar (s. 217) Rydbergs underlåtenhet att handla i detta fall och tillskriver den Rydbergs allmänna vekhet i lynnet och misströstan om att kunna entusiastiskt andra.

Levertin skickade ett visitkort till Rydberg (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.):

H. Herr Prof. Då jag vet genom min vän G. af G, att Ni är sysselsatt med en opinionsyttring gentemot åtalet mot Strindberg, vågar jag tillskrifva Er några ord för att bland de [sic!], som borde under-teckna, erinra Eder om rektor Julius Centerwall i Söderhamn, till hvilken jag skrifvit, och hvilken svarat, att han är villig, då han fått kännedom om motiveringen. Med många ursäakter, för, att jag på detta vis »sans phrase» vågar sända Er några ord, tecknar jag med djup högaktning och tacksamhet

Eder förbundne
Oscar Levertin.

Tidningskorrespondenten Gustaf G(ullberg), som i landsortspressen skrev krönikor »Från Birger Jarls stad», meddelade i en i början av november tryckt korrespondens följande, som här citeras från *Oskarshamnstidningen* den 8 i denna månad:

En protest,

af utomordentlig betydelse väntas inom kort, riktad mot åtgärden att åtala August Strindberg. Saken har länge förberedts, men är ännu icke i det skick att allmänheten kan få närmare kännedom om densamma. Så mycket kan jag dock nämna nu att det är fråga om en massprotest. Underskrifterna skola visa namnen på allt hvad vårt land har lysande och stort inom vetenskapens, konstens, politikens och litteraturens värld och i spetsen för dem alla väntas namnet på den man, som, sjelf en af vår tids ädlaste och mest storslagna andar, gjort den största och mäktigaste insatsen i vårt århundrades strid för religion- och tankefrihet i vårt land.

Det är *Viktor Rydberg*, författaren till »Bibels lära om Kristus».

Det är äfven han som troligen kommer att författa sjelfva protesthandlingen och hvilken skall innehålla utförlig motivering. (Urklipp i Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

Notisen om att Rydberg skulle ställa sig i spetsen för en protest mot Strindbergsåtalet gick sedan runt i pressen; bl. a. kom den till *Hallandsposten* (10 nov. 1884), där den av en förmodligen ung i staden bosatt läsare klipptes ur och skickades Rydberg med anhållan att han skulle behandla meddelandet »efter förtjenst, vare sig medelst genmäle eller — tystnad». (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

Vad som låg bakom ryktet om Rydbergs ingripande på Strindbergs sida var följande. Den som hade satt sig i gång för åstad-

kommande av en offentlig protest mot åtalet var Geijerstam. Han uppgjorde följande förslag till formulering av protesten, vilken skickades Rydberg:

Säkerligen skall ingen neka, att den tid, i hvilken vi nu lefva, är en brytningarnas tid, i hvilken skarpa hugg växlas å ömse sidor och de olika meningarna brottas med en hårdhet, till hvilken verlden under århundraden ej varit vittne. Vi, som här undertecknat, hafva alla i stort eller smått, beroende på hvars och ens olika krafter, tagit del i det stora arbetet, och det medvetande, som hållit oss upprätta, det hopp, som stärkt oss, har varit det, att tanke- och yttrandefriheten på den andliga öfvertygelsens väg blifvit oförytterlig allmän egendom, om också en förlegad lagparagraf skulle strida häremot. Vi hafva alla både yttrat och tänkt tankar, som i förhållande till gängse religiösa föreställningssätt skulle kunna tydas som gäckeri, och det har gripit oss djupt, att en man som Strindberg skall stånda ansvar, för att han liksom vi lefvat i illusionen af fri yttranderätt.

Vi protesterar mot förföljelsen af en af våra mest snillrika författare, i sanningens namn och i rättvisans.

Vi protesterar i dens namn, som stiftat äfven det svenska folkets religion, han, som lärde människorna fördragsamhet och bjöd dem att älska hvarandra. Och vi erinra om, att det kan vara ett fel, om en är ofördragsam mot många. Men det blir ett brott, om många äro ofördragsamme mot en.

Det har varit oss en samvetspligt att icke tiga i denna sak, som, om den drifves till sin spets, beröfvar oss och alla våra heligaste rättigheter och kastar oss tillbaka i ett tillstånd af barbari, som det varit oss en stolthet att tro oss vuxna ifrån. (Handskrift i Göteborgs stadsbibliotek.)

Geijerstam har med blyerts undertecknat skrivelsen med följande namn: Anne Charlotte Edgren, Gustaf af Geijerstam, Gustaf Retzius, Knut Wicksell, August Bondeson, Herman Almkvist, Victor Rydberg, Hellen Lindgren, Oscar Levertin. Dessutom följande överstrukna namn: G. Mittag Leffler, Curt Wallis, K. P. Arnoldson. Efter Rydbergs namn stå inom parentes orden: »Med tillfogande af förklaring».¹

Det var tanklöst af Geijerstam att tro att Rydberg utan vidare skulle ha underskrivit denna naiva utgjutelse. Rydberg har, välvilligt stämd mot petitionens syfte, tydligen dock förbehållit sig att personligen till sitt namn få foga en reservation. Härom ett brev från Geijerstam till Rydberg den 17 oktober 1884 (Kungl. Bibl.):

¹ Sedan föreliggande uppsats färdigstälts i korrektur, har i M. JOHNSON a. a. s. 168 f. den geijerstamska protestskrivelsen och dess historia behandlats.

Herr Professor Rydberg.

Jag ber Eder ej misstycka en sak. Har ni något emot, att vi utbyta Edert uttryck »reservation» mot ordet »förklaring», som säger lika mycket? Det är Retzius, som gjort mig uppmärksam på detta.

Antagligen dröjer det naturligtvis någon tid, innan allt kan vara färdigt!

I morgon reser jag till Upsala för att tala vid Vikner och ett par andra.

Min mening med den föreslagna ändringen är den, att man kanske af ordet 'reservation' kunde komma på den tanken, att hr professorn därmed åsyftade något med hänsyn till själfva åtalets berättigande.

Med vördnad

Eder tillgifne

Gustaf af Geijerstam.

Rydbergs »reservation» eller »förklaring» har tydligen vuxit ut till den av Warburg citerade självständiga protestskrivelsen, som rörde religionsmål i allmänhet; därefter har denna kommit att bli liggande oanvänd.

Även Bonnier, *Giftas*' förläggare, har varit verksam för att i dessa dagar stämma Rydberg gynnsam mot den åtalade Strindberg. Ursprungligen var det meningen att försöka få Rydberg till juryman, men då Rydberg, enligt K. O. Bonniers relation, lät förstå att han inte ville åta sig detta uppdrag för Strindbergs räkning, möjligen för Bonniers egen, för så vitt åtalet skulle gälla också honom, inskränkte Bonnier sig till att enträget bjuda Rydberg på middag tillsammans med Strindberg, säkerligen i tanke att Rydberg genom att överhuvud taget umgås med den förmente hädaren skulle vända en del av den ännu tveksamma opinionen till hans förmån. Rydbergs svar på inbjudningen är detta av K. O. Bonnier meddelade:

Broder Bonnier!

Ju mer jag tänkt på din vänliga bjudning, desto bestämdare har min öfvertygelse blifvit, att min närvaro idag vid ditt bord endast kan vara till obehag för öfriga gäster. Det ligger i sakens natur, att jag för min del måste tagit intryck af de mot mig riktade orden i hr Strindbergs tal inför rådhusrätten, och jag förmodar, att hr Strindberg sjelf ej kan finna det särdeles angenämt att komma i personlig beröring med en man, öfver hvars verksamhet han fält en sådan dom.

Din vän

Viktor Rydberg.

Obs. Detta är mitt sista ord i saken.¹

¹ K. O. BONNIER, *Bonniers. En bokhandlarefamilj*, del IV, Sthlm 1931, s. 71 ff.

Strindbergs ord om Viktor Rydberg i inlagan till rådhusrätten äro här ovan, sid. 8, citerade. Det är oförklarligt att Rydberg har kunnat känna sig sårad av dem. I sårande syfte äro de i varje fall icke sagda av Strindberg.

Ryktet om att Rydberg inte kom till Bonniers middag spred sig emellertid, utbroderades och föranledde funderingar. »År det sannt att V. R. varit bjuden på middag till Bonnier ihop med Strindberg, men icke antog inbjudningen!» skriver Hedlund till Susen Rydberg den 22 november; och ytterligare den 27 november: »Jag vardt riktigt glad, att Bonnier fick den der snäsningen af Viktor för sin middag». Hedlund har f. ö. nu ytterligare retat upp sig över både Strindbergs bok och dess förläggare, och inskräper för fru Rydberg i brevet den 22 november att om Bonnier utger *Giftas* i oförändrat skick »så bör han aldrig mer få skryta med VRs namn på sin förlagslista» och att »efter åtalets utgång skall man drifva allvarligare kritik mot Strindberg än förr». (Rydbergs-samlingen, Kungl. Bibl.) Den bonnierska middagsbjudningen behandlas även i en Stockholmskorrespondens till Helsingforstidningen *Finland* den 6 december 1884. Där får ryktet följande form:

Betecknande för stämningen är det svar, V. Rydberg öppet gifvit hr Bonnier, som i glädjen över den »Schönes Geschäft» han gjort, bjudit Strindberg och hans vänner på middag och dit inviterat äfven den förstnämnde: »jag kan visserligen läsa, hvad en snillrik hamnbuse skrivit, men spisa middag med honom kan jag ej.» (Urklipp i Rydbergs-samlingen, Kungl. Bibl.)

Hur än saken förlupit, så hade Strindberg för andra gången blivit bedragen i sitt hopp att få träffa Rydberg, och denna gång blivit det under omständigheter som han, vare sig han trodde på ryktena eller ej, måste anse bero på att Rydberg personligen undvikit honom. Dessutom hade författaren till *Bibelns lära om Kristus* trots påstötningar underlåtit att offentligen försvara den för en i sak om ock icke i form rydbergsk smädelse mot nattvarden åtalade Strindberg. Även berättelsen om hur därvid tillgått togs så småningom om hand av ryktet. I en insändare i G. H. T. den 30 september 1895, författad av Hjalmar Branting, har denne erinrat sig saken på följande sätt. Han skriver om Rydberg:

Själff förföljd i sin ungdom af obskurantismens bannstrålar, ville han dock icke helt försaka statsmyndigheters och lagparagrafers »skydd» för den kristna tron. Det är ju också väl bekant att han *vågrade* att

vara med om den protest mot kvarståendet i lagen af straff för »hädelse», som inom litterära kretsar i Sverige planlades med anledning af åtalet mot August Strindberg.

Det är sannolikt att Strindberg har haft, eller rätt snart har fått samma uppfattning av sakförhållandet som Branting här långt senare ger uttryck åt. I sin bekanta recension i Socialdemokraten av Rydbergs *Dikter* 1891 hade Branting f. ö. i ännu skarpare ordalag antytt Rydbergs skuld vid Giftasåtalet. Han skriver där att Rydberg »två gånger gav sitt ja till kättareförföljelser mot den fria tanken».¹ Den ena gången av dem som åsyftas var den då Branting själv var åtalad för hädelse och Rydberg satt i jury; den andra gången måste ha varit vid Giftasåtalet. Rydbergs ställning var visserligen i själva verket, såsom här visats och som redan Warburg anmärker, mera komplicerad än så, delvis rakt motsatt den av Branting antydda, men Strindberg har den i varje fall givetvis inte kunnat tillfredsställa. Den gör av allt att döma slut på Strindbergs beundran för Rydberg.

Strindberg har på två ställen senare, i *Götiska rummen* och i *Tal till svenska nationen*, med harm anspelat på Rydbergs hållning under Giftasmålets dagar. Bägge gångerna sammanställer han Rydbergs dåtida position med det försvar han på 1890-talet åtog sig för Oscar Björeks nakenmålningar i Operakällaren, och finner honom inkonsekvent. »Det kostbara i saken var», låter han doktor Borg i *Götiska rummen* förklara, »att se huru den store Faustmannen, som var sedlighetsvän och antinaturalist 84, nu uppträdde till nakothe- tens försvar, och med en energi, som man väntat af honom förgäfvades på rätta stället!» (S. S. XL: 234.) I *Tal till svenska nationen* talar Strindberg om hur »Siste Athenarn som kallat oss svin och hundar, vänt på nattkappan, ingått i bolaget [d. v. s. nittiotalsbolaget] och profeterat för Operakällarens nakenheter». (S. S. LIII: 80.) Uttrycket »svin och hundar» är väl en otydlig reminiscens av upp- giften i tidningen Finland att Rydberg kallat Strindberg för »en snillrik hamnbuse»; eller också återger det minnet av något annat yttrande som i mer eller mindre exakt form förts fram till Strindberg såsom uttryck för Rydbergs åsikter om den naturalism han representerade i Giftas.²

¹ BRANTING, a. a. s. 98.

² Rydberg var som bekant fr. o. m. 1870-talet ytterst ömtålig då det gällde allt som han ansåg för råhet. Det var en smula ålderns förvärvade vishet. I sin

3.

I tidningen *Halland* för den 9 juli 1875 ingick en artikel om *Radikalpressen och litteraturen*, författad av signaturen Gungnir, alias den unge Fredrik Vetterlund. Uppsatsen innehåller en synpunkt som i förevarande sammanhang är av intresse. Det heter:

Radikalpressens förhållande till Viktor Rydberg är högst egendomligt. Ehuru den alltjemt prisar hans antipod, Strindberg, och ehuru den lika ofta hänar Wirsén, som i likhet med Rydberg är idealist, utsträcker den aldrig sitt hån mot »våra idealister» till den störste utaf dem, till Viktor Rydberg. Hvarför tveka naturalisterna slå till der det bäst behöfves? De våga icke! De känna, att ett direkt slag från denne det ideellas väldige kämpe, utdeladt med hans förkrossande öfverlägsenhet och logiska skärpa, i allmänhetens ögon skulle skada dem afgjordt mera än Wirséns hela kritiska verksamhet, ja, skulle blifva dagens händelse inom den literära världen. Strindberg sjelf har icke vågat. Derfor tiga de, så länge Rydberg tiger. Man ser, så vidt jag vet, icke deras tidningar sysselsätta sig med beskaffenheten af hans poesi; nämnes han, prisa de honom för frisinthet utan att omtala den oerhörda skilnaden i världsåskådning mellan honom och dem. Allmänheten bör ej veta om att en sådan finnes! (Urklipp i Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

Iakttagelsen är utan tvivel riktig: nämligen att »radikalpressen» och Strindberg — vad det nu berodde på; troligen icke rädsla, som Vetterlund förmodar — icke angrepo Viktor Rydberg. Angreppen mot Rydberg från »vänstra» sidan började inte förrän 1888, efter det brantingska tryckfrihetsåtalet, och fingo inte ens då någon riktig omfattning.¹ Från Strindberg började de inte förrän långt senare.

ungdom hade han utan blygsel hjälpt sin vän Philipsson i Göteborg att redigera en skabrös ungarlskalender som hette Tjufpojken.

¹ Kraftigast av dessa angrepp från vänster voro Bengt Lidforss' bekanta, dock föga kunniga Rydbergsartiklar i *Arbetet* 1901, nu tillgängliga i boken *Vetenskap och världsåskådning* (Malmö 1917), där Lidforss bl. a. påstår att Rydberg för att skandalisera materialisterna har själv bittat på (den i själva verket på hans tid gängse) termen epifenomen och lagt den i deras mun såsom en (orimlig) förklaring av medvetandets förhållande till kroppen. Av ett visst intresse och i viss mån representativt för de radikala i Sverige av Lidforss' generation är att även han i sin ungdom varit Rydbergsbeundrare, men blivit besviken på Rydberg. Ett brev från Edv. Lidforss till Rydberg den 23 nov. 1887 (Kungl. Bibl.) om denna sak torde kunna sägas ha mer än kuriositetsintresse. L. skriver: »Du har gjort oss föräldrar en stor tjänst, för hvilken vi alltid blifva Dig djupt och innerligt tacksamma. Bland våra barn hafva vi en yngling på 19 år, ovanligt rikt begåfvad, men nu stadd i denna jäsningsperiod, då man knapt vet, om han är mera röd eller grön. Nu är det visserligen sant, att en senare generation ej kan stå kvar på samma ståndpunkt som föräldrarna; men i denna tid af så många osunda och delvis rent af vämjeliga rörelser bland ungdomen, kan Du lätt förstå hur bekymrad

I den period av »förhållandet» — i den mån man kan tala om ett förhållande — mellan Strindberg och Rydberg som började 1884 är Strindbergs taktik den att så mycket som möjligt tåga om Viktor Rydberg och ignorera hans existens.

Strindberg hade emellertid dessförinnan inte heller omnämnt Rydberg annat än i korthet och helt neutralt; han hade inte haft anledning till annat. I några strindbergska *Brev till Finsk tidskrift* 1878 heter det på ett ställe på tal om de dåliga tiderna för utgivandet av världslig litteratur: »Det ansågs såsom något högst oerhört att *Viktor Rydberg* fick femtusen kronor för sin översättning av *Faust*», och längre fram apropå böcker och tidningar: »Viktor Rydberg har låtit sin *Sista Athenare* gå igenom Göteborgs Handels-Tidning innan den blev bok och den har säkerligen ingenting därpå förlorat.» (S. S. IV: 203, 206.) Möjligen skulle man ur notiserna kunna läsa ut att Strindberg ansåg Rydbergs *Faustöversättning* värd vad den fick och ansåg *Den siste Atenaren* vara en bra bok. Härnäst han uttalar sig om Rydberg offentligt år 1884, då han i tidningen *Tiden*, i inlagan till rådhusrätten och i *Kvarstadsresan* åberopar Rydberg som sin föregångare i religiös kritik; även de uttalandena äro i övrigt neutrala. (Se ovan sid. 1, 8!)

Strindbergs första kritiska eller sarkastiskt aggressiva uttalande om Rydberg kommer därefter, och vid första tillfälle därefter. Det finns i den del av förordet till andra delen av *Giftas*, 1886, som inte blev tryckt. Det heter där:

Viktor Rydberg, damernas professor, har förnedrat sig att påstå det kvinnans smycken äro minnen av slavinnans kedjor. (Slavinnans!)

Han tror, att kvinnan icke vill pynta sig! Pariserslavinnan i Boulogneskogen skulle ha övertygat honom om motsatsen.

Men däremot tror han bestämt, att krigaren i forn- och nutid pyntat sig för egen skull. Han vet ej, att de pynta sig för att behaga slavinnorna! (S. S. LIV: 262.)

Det är den första sparken åt Rydberg, formellt motiverad av att han har tagit kvinnornas parti. Vad Strindberg syftar på har antecknaren f. ö. icke kunnat fastställa. Indirekt antyder Strindberg

man ibland kan vara. Och under dessa förhållanden är det som Dina dikter inverkat på ett så bestämt och afgörande sätt, åt hvilket vi ej nog kunna fröjda oss, så mycket mer som ynglingen är mycket kritiskt anlagd, så att t. ex. C. D. W. är, visserligen till min stora ledsnad, hans bête noire.» Rydberg tackade för brevet och uttryckte sin stora glädje över ynglingens (Bengt Lidforss') uppskattning. »Innerligt tackar jag dig för hvad du skref om nittonåringen», skriver han. (Se vidare *Viktor Rydbergs brev* III: 60!)

i sin replik att han anser Rydberg oerfaren. Han känner inte kvinnorna, vare sig de i Boulogneskogen eller annorstädes. Han känner heller inte männen. Strindberg tycks hysa en viss oro för att Rydbergs oskuld skall göra honom till ett lätt offer för kvinno-listen. Han satiriserar att fru Edgren i den nystartade kvinnotidskriften *Framåt* har skyltat med namnen Rydberg, Snoilsky och Strindberg, och på tal om innehållet i samma tidskrift nämner han »några enfaldiga utlåtanden av M:lle Bremer om Sista Atenarn, som hon ej förstått naturligtvis». (S. S. LIV: 254.) Strindberg ansåg sig vara kännare av denna bok.

Strindbergs hållning gentemot Rydberg under senare hälften av 1880-talet är redan nämnd: han angriper honom inte, men bagatelliserar eller förtiger hans namn även i sammanhang där man skulle ha väntat det starkt framhävt. Naturligtvis har detta inte bara yttre orsaker. Så länge Strindberg liknade Arvid Falk, kunde han sympatisera med Rydberg; i och med det att han övergår till att vilja likna doktor Borg måste Rydberg bli en mindre imponerande figur för honom.

Då Strindberg i sin självbiografi skall skildra den religiösa reformatorsverksamheten på 60-talet, kan han inte underlåta att nämna Rydbergs namn, men gör honom på ett sätt som ur svensk kulturhistorisk synpunkt knappast blir riktigt till endast en bland många av sin tids religiösa stridsmän: Strauss, Cramér, Ignell, Renan, Boström och Parker. Det är visserligen formellt befogat, men det döljer reellt — och är säkerligen avsett att dölja — det faktum att det var Rydberg som för den svenska ungdomen spelade den avgörande rollen. På ett liknande sätt förfar Strindberg då han skall redogöra för hur han under informatorsåren hos doktor Lamm lärde, möjligen även i viss mån personligen, känna Rydberg och den politiska krets som han tillhörde i Stockholm. Strindberg skriver:

Det fanns den tiden en grupp unga läkare, vetenskapsmän, litteratörer och riksdagsmän, som bildade en liberal liga utan att konstituera sig som sällskap. De höllo populära föreläsningar, lovade att icke motaga ordnar, hyste frimodiga åsikter om statskyrkan och skrevo i tidningar. Bland namnen märktes: Axel Key, Nordenskiöld, Christian Lovén, Harald Wieselgren, Hedlund, Viktor Rydberg, Meijerberg, Jolin och flera onämnda, vilka verkade för sig i det stilla, utan större buller, med några undantag dock. Efter reaktionen 1872 bleknade de av, tröttnade och kunde icke ingå i något parti, vilket icke heller var

gott, då lantmannapartiet redan började korrumperas genom årligt Stockholmsliv och hovbesök. De höra nu alla till det moderata eller förnämitetsliberala partiet, där de icke övergått till de likgiltiga eller trötta, vilket kunde vara ganska naturligt efter så många års gagnlöst kiv om ingenting.

Genom sina disciplars familj kom Johan i ytlig beröring med denna grupp och fick åtminstone se dem på nära håll, och höra dem tala under middagar och supéer. Ibland tänkte han att de voro männen, som skulle göra't. (S. S. XVIII: 281.)

Sannolikt har, då Strindberg såg dessa män på »middagar och supéer», Viktor Rydberg för honom inte varit endast ett namn bland de andra. Han var ju i själva verket det förnäma namnet i gruppen. Vad däremot säges om dessa personers begynnande likgiltighet eller trötthet är naturligtvis motiverat bl. a. av Rydbergs inaktivitet under Giftasåtalets dagar.

Strindbergs tendens i hans åttioalsskrifter att skjuta undan Rydberg framträder tydligt i den långa uppsats om *Den litterära reaktionen i Sverige*, som 1886 trycktes i *Tilskueren*. Den ger en rundmålning över hela den litterära situationen i Sverige under Strindbergs tid, utan att Rydbergs namn någon gång nämnes. I handskriften har det förekommit: »I skolan lästes Boströms svar på Beckmans helvetesskrift, Cramérs avsked ur kyrkan, Rydbergs Bibelns lära om Kristus och Parker»; denna passus är emellertid struken. (S. S. XVII: 320.) Med den syn på Rydberg som Strindberg vid denna tid bör ha haft kunde det annars ha funnits skäl att nämna honom i en uppsats med titeln *Den litterära reaktionen i Sverige*; i övrigt nämnas namnen på de flesta som ha gjort sig gällande under den behandlade tiden. Strindberg nämner Boström, som — i verkligheten med Rydbergs hjälp — hade avskaffat helvetesläran, men om Rydbergs speciella insats yttrar han sig endast allmänt och i förbigående: »Ungdomen hade nyss förut blivit befriad från Kristi gudom och De yttersta straffen». På ett ställe i handskriften heter det summariskt: »Sveriges litteratur från 65 till nu heter Björnson, Ibsen och Lie». (S. S. XVII: 201, 321.) Under den åsyftade tiden hade kommit bl. a. Rydbergs första diktsamling (med Prometheus och Ahasverus).

Den litterära reaktionen i Sverige trycktes i Danmark, där Viktor Rydberg hade gott om vänner som kunde underrätta honom om innehållet, om han inte själv finge tidskriften i sin hand. Strindberg har tydligen inte velat framträda inför Rydberg som hans

motståndare eller föraktare. Han har tagit mindre hänsyn i de ungefär samtida *Lettres de Stockholm* i *La revue universelle internationale*. Där ingår bland annat Strindbergs Snoilskyessay, i vilken Snoilsky behandlas som skalden framför andra i dåtidens Sverige. I det sammanhanget nämnes icke Rydberg, men däremot bland de teoretiska författarna, med följande ord:

Viktor Rydberg, philosophe de naissance, s'est fait poète en sa vieillesse. Lourde, tudesque, sa poésie n'est rien moins que poétique; *Lesefrüchte* (fruits de lecture), comme on dit en Allemagne. Estimé, il n'est pas lu. Comme traducteur de *Faust*, il est arrivé à l'Académie.¹

Rydberg har troligen aldrig sett detta uttalande, och helt och hållet har det väl heller inte täckt Strindbergs åsikt om Viktor Rydberg. I den franska artikelserien ville han spela Lokes roll mot Valhalls gudar, och har därför skärpt uttrycken med avsikt. Vad han de närmast följande åren någon gång då och då i förbigående har att säga om Viktor Rydberg är av växlande art. I ett brev till Bonnier den 30 december 1888 talar han t. ex. om *Singoalla* och jämför med den sin *Tschandala*. »Tattaren är bättre än Singoalla», skriver han. (S. S. XII: 494). Det är naturalistens överlägsenhetsförklaring gentemot romantikern; det visar emellertid också att Rydberg var en författare som Strindberg ville tävla med. Att han var ett geni uppger Strindberg privat i ett brev till Birger Mörner den 2 december 1890. Mörner har förläst sig på Lombroso, men Strindberg, ofta klokt förmanande gentemot yngre folk (t. ex. mot Heidenstam i brevet till denne) skriver till honom:

Du ska inte svära på Lombroso! — — — Viktor Rydberg har aldrig haft fallandesot (epilepsi), inte Snoilsky, inte Ibsen, inte Björnson, *ingen* av de genier jag vet. Och hur kan du tänka dig att den högst utvecklade typen skulle vara den sämsta?

Vid samma tid eller något senare föreslår Strindberg Mörner att denne, när Strindberg är död, skall ge ut en bok med uttalanden om honom till en Ehrenrettung av minnet. (Det var första uppslaget till den plan som sedermera blev den av Fröding redigerade *En bok om Strindberg*.) Strindberg gör upp ett utförligt förslag till vad som skall stå i boken. Bland hans anteckningar om lämpliga artiklar kommer också denna: »V. Rydberg? (om han

¹ TORSTEN EKLUND, *Lettres de Stockholm par Auguste Strindberg*, Samlaren 1928, s. 138. — Samma, kanske icke helt oriktiga åsikt om varför Rydberg kom in i Svenska Akademien behåller Strindberg ännu i uppsatsen *Svenska Akademien och Nobelpriset*, september 1903. (S. S. LIV: 410.)

varit nog oförsigtig yttra sig fördelaktigt i tryck)».¹ Anteckningen betyder att det har kommit till Strindbergs kännedom att Rydberg muntligen eller i brev har yttrat sig fördelaktigt om honom, men att han är medveten om att Rydberg näppeligen skulle vilja i tryck stå för omdömena. Han vet alltså att Rydberg har ändrat åsikt om honom, eller att hans åsikter om honom äro osäkra och ofixerade. Något liknande gäller efter 1884 och flera år fram i tiden om Strindbergs ställning gentemot Rydberg. Han är inte nog fientligt stämd mot Rydberg för att vilja gå till anfall mot honom. inte nog vänligt stämd för att vilja tala väl om honom.² Han avvaktar, men kan också tillfälligtvis flamma upp i Rydbergsentusiasm, såsom i den troligen 1890 skrivna inledningen till uppsatserna om *Svensk natur*, där han livligt prisar Rydbergs ariska spekulationer i *Undersökningar i germanisk mytologi* och jämför honom med Olaus Rudbeck. (S. S. XXVII: 10.)

Strindbergs tveksamhet beträffande Viktor Rydberg skulle emellertid så småningom upphöra. En starkt medverkande orsak härtill tycks ha varit en episod som är daterad till år 1892 och vilken Strindberg torde ha tolkat som en sådan precisering av Rydbergs tankar om honom att han därav föranleddes att — icke i positiv riktning — även precisera sina tankar om Rydberg.

Innan denna episod och dess eventuella betydelse behandlas må emellertid anföras vad Mortensen i sin bok *Strindberg som jag minnes honom* har att berätta om Strindbergs ställning till Viktor Rydberg. En del av denna berättelse anknyter till och bekräftar vad som ovan anförts; en del meddelar nya fakta.

Mortensen skriver:

Strindberg, alltid misstänksam, ansåg, att det var [Harald] Wieselgren, som ställt sig hindrande i vägen för hans bekantskap med Viktor Rydberg. Den senare tyckte han för övrigt ej heller om. Han fann det inkonsekvent av Rydberg, att han ej kvarstod på den ståndpunkt han intagit i »Bibelns lära om Kristus», utan alltmer uppgav sitt frisinne och i början av åttiotalet mottog en orden. Och vad var »Bibelns lära om Kristus»? Ingenting annat än Strauss och Renan omigen. Hans poesi var endast »Lesefrüchte». Översättningen av Faust var ej

¹ B. MÖRNER, *Den Strindberg jag känt*, Sthlm 1924, s. 31 f., 171.

² Privatim är Strindbergs ton givetvis inte mycket värnadsfull då det är tal om Rydberg. Melker Johnsson (a. a. s. 312) citerar ur Strindbergs brev till Ola Hansson från dec. 1890 eller jan. 1891 att Rydberg i berättelsen *Realisten Åbrandsson i Svea* »skäller tarvligt på Geijerstam». Vidare: Rydberg »är vorden sjuk (med ett års tjänstledighet) av sin Svea-artikel om Geijerstam».

så god som Anderssons. Skådespelarna klagade alltid över att Rydbergs vers saknade rytm och ej föll sig lätt att uttala.

När »Mäster Olof» utkom, talade emellertid Viktor Rydberg väl om boken, och detta betydde något, ty Rydberg var då den högsta auktoriteten. Strindberg fick höra av andra, att Rydberg berömt dramat. Någon tid därefter, då han bodde ute i skärgården, fick han en biljett från Wieselgren, vari denne anmodade honom att komma ut och äta middag med honom och Rydberg på Lidingöbro. Rydberg önskade göra Strindbergs bekantskap. Dagen för mötet angavs också i brevet men var redan förliden, då Strindberg mottog meddelandet. Denne kunde således endast tacka och säga att brevet kommit honom för sent till handa. Men han misstänkte, att Wieselgren med vilja avsånt brevet för sent. En mera naturlig förklaring var säkerligen, att missödet berodde på den sena postgången i skärgården.

Så följde åtalet mot »Giftas». Strax innan målet skulle före, anordnades en middag hos Albert Bonnier, och bland de inbjudna var även Viktor Rydberg. Denne sände emellertid återbud. »Att han då ej ville komma, säger jag ingenting om», yttrade Strindberg.

Efter rättegången var Strindberg inbjuden till en fest hos Palme. Vid denna var med avsikt inbjudet ett stort och blandat sällskap, så att alla skulle känna sig hemma. Festen hade börjat med en middag för några få intima, därefter följde den stora mottagningen. Till den senare var även Rydberg inbjuden. Strindberg tyckes vid detta tillfälle ha varit i mycket dåligt lynne, lätt förklarligt redan på grund av de många närvarande människorna, skygg som han alltid var. Professor Montelius kom då fram till honom, där han stod ensam i ett hörn, och på en misantropisk replik av Strindberg yttrade denne på sitt vanliga chevalereska sätt: »Här äro vi alla vänner.» Strindberg svarade: »Där borta sitter Viktor Rydberg, och han vill ej bliva bekant med mig.» — »Misstag», svarade Montelius, och han gick bort för att hämta Rydberg och presentera de båda stora männen för varandra. Viktor Rydberg reste sig upp och försvann. Således träffades de aldrig.

Men jag minnes också en annan framställning av Strindberg, enligt vilken han i Göteborg sammanträffat med Rydberg. Han skulle nämligen på återväg hem från sin första utländska resa ha uppsökt Rydberg på Handelstidningen. Där satt Rydberg bevakad som en fånge av Hedlund och klagade bittert över bristen på frihet.¹

Historien om hur Rydberg nekat att hälsa på Strindberg synes i denna framställning skola placeras till tiden närmast efter Giftas-åtalet. Denna datering är emellertid av andra grunder föga sannolik. Troligen träffades icke Rydberg och Strindberg vid denna tid, och om Rydberg då överhuvud taget gick på en fest för (eller med) Strindberg, så fordrade konsekvensen att han också uppträdde säll-

¹ J. MORTENSEN, *Strindberg som jag minnes honom*, Sthlm 1931, s. 48 ff.

skapligt korrekt. En annan version av historien hade också redan tidigare berättats av Gurli Linder i boken *Sällskapsliv i Stockholm på 1880- och 90-talen*, och i en insändare till *Dagens Nyheter* den 1 november 1930 vidhåller denna författarinna gentemot Mortensens anekdot sin framställning av saken. Det heter hos Gurli Linder:

Till slut en episod från en mottagning på villa Kallio, vilken bränt sig in i mitt minne. Det var var vintern 1892, då Strindberg efter sitt första upplösta äktenskap, på inbjudan av blomsterhandlaren Karl och fru Hilda Sachs, bodde i deras villa på Djursholm och ofta gästade Palmes.

Strindberg hade för då sjutton år sedan varit min lärare i den lilla Weidellska skolan på Wahrendorffsgatan, och när jag nu träffade honom på mottagningen, begagnade jag därför med glädje tillfället att med honom uppliva gamla minnen från den tiden, då plötsligt värden stötte till och sade:

— Viktor Rydberg har nyss kommit. Känner du honom?

— Nej, men jag skulle gärna vilja hälsa på honom.

— Ja, det skall jag styra om. Sade och försvann.

Nu stodo Strindberg och jag så till att vi i en spegel kunde se just det hörn av ett angränsande rum där Rydberg stod, och våra ögon drog os naturligtvis dit. Vi sågo Sven Palme gå fram till Rydberg och framföra sitt ärende, men då fingo vi se Rydberg på sitt litet brådskande och tveksamma sätt yttra några ord och skaka avböjande på huvudet. En blodvåg sköt upp i Strindbergs ansikte. Men som jag nu minns det, kunde hans uttryck ej tolkas som harm eller vrede, utan snarare som pinsam besvikelse. Värden kom litet generad tillbaka och sade att det lämpade sig inte just nu.

— Nej, jag såg det, han ville inte, svarade Strindberg, och kort efter lämnade han sällskapet.

Det är onödigt att kommentera tilldragelsen. För att ha hänt på ett svenskt kalas är den anmärkningsvärd. Strindberg måste ha uppfattat Rydbergs attityd som bramanens, som definitivt utstöter den litterära parian ur sin gemenskap. Förolämpningen var djup, även riktad mot en person som själv kunde förolämpa, dock icke med högdragenhet. Hur saken kan ha tett sig från Rydbergs sida är svårare att analysera. Det är bekant att Rydberg ofta tog sig geniets rättighet att sätta sig över umgängeskonventionen. Han använde, då det behövdes, hänsynslöshet för att värna om sin önskan att få vara privat. Dem han på sådana sätt undvek avsåg han givetvis i regel inte att förolämpa, utan han följde väl någon sorts instinktivt resonemang som skulle ha kunnat formuleras med Goethes bekanta lilla strof:

Was euch nicht angehört
 müsset Ihr meiden,
 was euch das Innre stört
 dürft Ihr nicht leiden.
 Drängt es gewaltig ein,
 müsset Ihr tüchtig sein.

Med andra ord: händelsen måste ha varit avgörande för Strindbergs inställning till Rydberg, men *behöver* från Rydbergs sida inte ha inneburit något mycket markerat ställningstagande gentemot Strindberg. För övrigt har historien tydligen berättats redan under Rydbergs livstid. Rudin anspelar på saken i sitt inträdestal i Svenska akademien, och han är sannolikt informerad av fru Rydberg och återger hennes uppfattning. Han säger att det kunde hända att Rydberg »med kraftord af djup ovilja kunde uttala sig mot någon författare, tillhörande, hvad man kallat, 'det unga Sverige'. Där- emot härleder sig berättelsen om att han t. o. m. en gång i ett sällskap vägrat att hälsa på en sådan från ett missförstånd.»¹

Någon tid efteråt reste Strindberg till Berlin, och sålde dess- förrinnan sina böcker på en bokauktion i Stockholm. Däribland befunno sig följande av Viktor Rydberg: *Dikter, Romerska sägner om apostlarna Paulus och Petrus, Bibelns lära om Kristus och Fädernas gudasaga.*² Vid den föregående auktionen på Strindbergs böcker, 1886, såldes däremot ingenting av Rydberg. Det *kan* ha berott på att Rydbergs böcker hörde till dem som Strindberg längst sparade.

I hittills publicerade Strindbergsdokument³ är det efter 1892 endast två gånger som Strindberg under Rydbergs livstid nämner hans namn. Ena gången är i ett brev till Adolf Paul annandag pingst 1894:

Hvad hjälper det att de berömma hvarandra när ingen läser dem? Ola H. berömde ju Viktor Rydberg (hedersledamot af Svenska Aka- demien!) men ingen läser honom i Tyskland!⁴

Andra gången är i ett brev till Mörner i maj 1895. Strind- berg frågar:

¹ W. RUDIN, *Inträdes-tal i Svenska akademien den 29 december 1896*, s. 98.

² *Förteckning öfver en samling böcker, hvilka försäljas på Stockholms Bok- auktionskammare onsdagen den 30 november 1892*. Stockholm 1892.

³ Hänsyn är i denna uppsats då det rör Strindbergs uttalanden tagen endast till den tryckta litteraturen; då det rör Rydbergs däremot även till tillgängligt handskriftsmaterial.

⁴ A. PAUL, *Min Strindbergsbok*, Sthlm 1930, s. 156.

Skulle ej Henrik Hedlund och G. H. T. vilja taga hand om min kemi? V. R. är visserligen bakom men i D. N. är jag boycotterad.¹

4.

Den ställning som Viktor Rydberg i sin tur intog till Strindberg under den tid som förflyter mellan Giftasåtalet 1884 och Rydbergs död 1895, hänger oskiljaktigt samman med hans ställning till den nya realistiska litteraturen och den spirande irreligiösa livs-åskådningen överhuvud taget. Då Strindberg om sin *Tsachandala* förklarade att »Tattaren är bättre än Singoalla», så var det Rydbergs diktning som representant för idealism och romantik som han vände sig mot, men i regel betraktade han inte Rydberg som representant, utan som person för sig. Rydberg däremot såg i en något högre grad på Strindberg såsom på en representant för en viss tid och dess strömningar. Han saknade troligen aldrig en viss personlig välvilja gentemot Strindberg, men kom att mer och mer avsky vad han betraktade som avarter eller överdrifter i den litterära riktning som Strindberg ansågs företräda. Rydberg kom att mena att man hos Strindberg kunde studera de sämsta sidorna hos realismen, och att de hos Strindberg blevo farliga, därför att de hos honom framfördes med talang.

Otto Borchsenius har i sin dödsruna över Rydberg i tidningen *Dannebrog* — här citerad efter *Nya Dagligt Allehanda* den 25 september 1895 — i korthet karakteriserat Rydbergs förhållande till realismen och »åttiotialismen» och den sortens saker på ett sätt som säkerligen är riktigt. Borchsenius skriver:

Tiden hade lärt honom, att de, som ropade högst om frihet och framåtskridande, stundom voro värre fiender till verklig tankefrihet än de tyranner, som de ville röja ur vägen — för att sjelfva få makten. Rydberg var också tolerant mot alla, utom de intolerante. Och efter hand som realismen — af hvilken han för öfrigt aldrig varit någon vän — slog ut i lättfärdighet och cynism, efter hand som maskerna föllo af 'framstegsiffrarna', upprördes idealisten i honom på allvar.

I dessa ord ligger också en karakteristik av Rydbergs förhållande till Strindberg. Rydberg ansåg att Strindberg hade genomgått den utveckling till intolerans och cynism som Borchsenius talar om. Därmed försvinner större delen av den sympati han från början

¹ MÖRNER, a. a. s. 115.

hade hyst för sin unge medtävlare om främsta inflytandet över Sveriges litteratur. Två författare i den ålders- och rangställning till varandra som Rydberg och Strindberg intogo, äro aldrig likgiltiga för varandra, men leva icke sällan i inbördes spänning. Så var också här fallet. Förhållandet mellan Rydberg och Strindberg är icke alltför olik förhållandet mellan Strindberg och Heidenstam, ehuru de två senare personligen och i avseende på ålder stodo varandra närmare.

Rydberg har sannolikt ganska väl känt till Strindbergs produktion, ehuru han på 80-talet, upptagen av sina mytologiska studier, inte hade god tid att följa med i skönlitteraturen. I katalogen över hans bibliotek på Skansen finnas följande böcker av Strindberg upptagna: *Dikter på vers och prosa, Sagan om Herkules, Giftas*, 1:a delen, *Likt och olik* 1—2, *Fadren, Hemsöborna, Blomstermålningar och djurstycken, I hafsbandet*.¹ Givetvis har Rydberg läst flera än dem han har ägt och bevarat. Bland annat bör han ha läst *Kvarstadsresan*, där han själv återopas som föregångare till hädelsen i *Giftas*, och där Rydberg, som icke ägde den kelligrenska Dumboms förmåga att tåla »lätt kritiker, så snart det gällde någon ann», kunde finna följande karakteristik av sin faderlige vän S. A. Hedlund: »Gamle Hedlund i Göteborg, som är en romantikus på överblivna kartan, sluddrar idealik». (S. S. XVII: 45.) Orden böra ha förargat Rydberg.

Det första uttalandet om Strindberg som Rydberg gör efter 1884 är i ett brev till Snoilsky från januari 1885. Det heter där på tal om Svenska akademiens senaste högtidsdag:

Nyblom avbasade med spannumremmen, som en pigg och fryntlig skomakaremästare, dagens *enfant terrible*, »naturalismen», hans egen lärpojke, för att han valkat sömnen sned och illa åtgått de kläder mästaren efter sitt inträde i Akademien lade af åt honom.

Afbasningen var för öfrigt icke oförtjent. Strindbergs »Giftas» har gjort mer ondt än godt. De som argast uppräddt emot honom äro de, som i hemlighet glädja sig öfver hans felsteg. Fariséerna, som i sina kamrar underhålla sig med chevalier de Faublas, ha genom Strindberg beredts ett ypperligt tillfälle att i gathörnen förkunna sin sedliga indignation. De väsendtligen ur de arbetande klassernas leder sig samlande skarorna af uppriktige sedlighetsifrare ha blifvit häpne och villrådigte om fanan, under hvilken de i politiskt afseende skulle ställa

¹ Böckerna finnas emellertid icke i biblioteket självt. Måhända har fru Rydberg icke låtit dem medfölja gåvan i övrigt, *möjligen* därför att de innehållit marginalanteckningar som hon velat dölja.

sig, när de från grannskapet af det standar, till hvilket de naturligtvis dragits, förnummo en sådan röst som den i »Giftas». (*Viktor Rydbergs Brev* III: 43.)

Det kan nämnas att idéassociationen till chevalier de Faublas förekommer redan i en ledare i *Tiden* den 4 oktober 1884, där det under rubriken »Strindberg åtalas för hvad?» heter: »För ett par år sedan utkom i ny öfversättning 'Chevalier de Faublas memoarer', ett arbete som med fog kan sägas innehålla rent af 'läror till den last som sårar ärbarheten'.» Rydbergs mening är tydligen den, att Strindberg trots allt är för god för att framkalla dylika jämförelser. Den något satiriska tonen mot Nyblom visar att han heller inte utan vidare vill räknas till de förklarade antinaturalisternas läger, ehuru han måste erkänna att de ha fog för sina åsikter. Att han i varje fall inte låtit någon ändrad ståndpunkt gentemot »realismen» och »det unga Sverige» bli bekant visar det visitkort han på våren 1887 fick från den alltid ogenerade Geijerstam, och som lydde så (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.):

Broder Rydberg.

Är det dig möjligt, skulle du göra mig en ära genom att besöka mitt föredrag om Strindberg, som jag med anledning af lektor Personnes broschyr kommer att hålla i Arbetarföreningens lokal på Malm-skilnadsgatan kl. $\frac{1}{2}$ 8 Måndag den 28 Mars.

Vördsamt Din

Gustaf af Geijerstam.

Troligen var det inte Rydberg möjligt att hedra föredraget med sin närvaro.

Strindberg var för Rydberg som nämnt *realismens* (eller naturalismens) representant, även om den strindbergska realismen för honom tedde sig speciellt extrem och okynnig. Med åren blev Rydbergs inställning till hithörande ting om icke direkt förändrad så dock såtillvida modifierad som den alltmera överhandtagande realistiska andan i litteraturen föreföll honom i jämviktens intresse nödvändiggör ett stegrat försvar för vad det fanns av värde i den idealistiska konsten och livsåskådningen. I varje fall blev resultatet det att Rydbergs ton mot Strindberg så småningom skärptes; det berodde alltså dels på att den realism som Strindberg enligt Rydbergs mening representerade, icke längre behövde faderligt omhuldans och välvilligt tas i försvar, utan tvärtom blev en fara genom

sina domineringsstendenser; dels också därpå att Strindberg, sedan han efter 1884 slängt alla hänsyn över bord, allt mera gav hugg åt sig, bl. a. genom en offentlig kritik av sina närmaste, som föreföll Rydberg ofinkänslig.

I *Aftonbladets* recension av *Tjänstekvinnans son* den 16 juni 1886 refereras utförligt vad Strindberg säger om sin släkt, och följande något snusfornuftigt formulerade reflexion om Strindberg tillfogas:

Detta låter i sanning förfärligt. I sitt hat till familjen slår han öfver i det löjliga. Föräldrar och uppfostrare kunna väl, i trots af bästa vilja, begå orättvisor. Men icke får man därför döma dem så som herr Strindberg gör.

Rydberg, vilken som sagt höll *Aftonbladet*, har således, även om han inte haft tid att själv läsa Strindbergs bok, fått reda på vad den i detta avseende innehåller. Likaledes bör han, antingen i original eller citerat i lektor Personnes broschyr om *Strindbergs-litteraturen och osedligheten bland skolungdomen*, ha läst vad Branting i januarihäftet av *Ur Dagens Krönika* 1887 i en recension av andra delen av *Giftas* invände mot novellen *Familjeförsörjaren*, nämligen att Strindberg där inbjöd »en skandalthungrig allmänhet, att, säkerligen till stor del oförtjent, ytterligare smutskasta den som står närmast». Slutligen började år 1893 *En dåres bikt* offentliggöras i *Budkaften*. Allt detta, särskilt sistnämnda faktum, är det som återklingar i den uppsats som Rydberg offentliggjorde i sjunde häftet av *Ord och Bild* 1893: *I halvslummern*. Där talas om tryckpressens tolerans. Den lämnar ifrån sig vad som helst: i dag det och »i morgon ett ark, å hvilket herr ** binder sina närmaste vid skampålen». Att detta syftar på Strindberg påpekas av Robert Höckert i hans uppsats *Viktor Rydberg och August Strindberg* i *Svenska Dagbladet* den 20 okt. 1926. I det bevarade manuskriptet till uppsatsen är allusionen tydligare: »herr ** binder föräldrar och hustru vid skampålen».¹ (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

¹ Hela uppsatsen *I halvslummern* sysslar f. ö. med det problem som Strindbergs aforismer *Om realism* hade infört i den estetiska diskussionen i Sverige: huruvida en författare i sin skildring bör lägga an på det typiska eller det individuella. Det är dock troligen i detta fall icke närmast mot Strindberg som Rydberg riktar sitt försvar för det typiska i konsten. Snarare mot en annan medlem av det unga Sverige: Fröding. Sannolikt var det nämligen Fröding som i en recension av *Vapensmeden* i *Karlstadstidningen* den 12 december 1891 hade starkare än någon annan recensent av boken betonat den invändning som även andra hade riktat mot den, nämligen att dess figurer saknade individualitet. Det heter

Rydberg nämner inte namnet på den han vill drabba. Han vill liksom inte låta Strindberg komma sig tillräckligt in på livet för att nödgas använda hans namn. Samma tendens finns på andra ställen. I en dagboksanteckning från ungefär samma tid som *I halvslummern* (i Rydbergssamlingen i Kungl. Bibl.) skriver Rydberg: »Jag kom att tänka på en viss författare, när jag läste om en charlatan, 'qui professe le paradoxe et se fait un merit du scandale'». Även här är anspelningen tydlig.

Detsamma gäller om följande ord i ett brev till Ola Hansson den 22 januari 1892 rörande uppsatsen *Der Materialismus in der Litteratur*: »Eder uppsats är af högt värde och borde kunna bidraga att stäfja den förvildning och fördumning, hvarmed vår litt. är hotad från inflytelserikt håll». (Rydbergssamlingen. Kungl. Bibl.) Det är naturligtvis här Strindberg som avses.

Även i följande brev till Wirsén den 25 november 1891 är — säkerligen — Strindberg avsedd, ehuru hans namn inte är nämnt. Brevets bittra ton får ses mot bakgrunden av den då rådande spänningen mellan Rydberg och Svenska Akademiens sekreterare. Det heter på tal om utlandet av akademiens pris:

Din önskan, att jag skulle tillkännagifva min uppfattning rörande någon annan lämplig kandidat till det kungliga priset, skulle jag gärna tillmötesgå, om det vore mig möjligt att tro, att jag därmed åstadkomme annat än förargelse. Den franska akademiens villighet att erkänna litterär duglighet, hvarhelst en sådan förefinnes, oberoende af parti, politik och estetiska skolor, har väl sina förutsättningar i Frankrikes storhetslif och dess litteraturs betydelse för världskulturen. Det vore fördenskull kanske obilligt, likasom det faktiskt är fåfängt, att begära samma villighet af vår svenska, som lefver i en »milieu» af små förhållanden. Skulle jag rekommendera någon till den ifrågasvarande kandidaturen, vore det en, hvars vägar icke äro mina vägar, ja, för hvars riktning jag hyser djup vedervilja, men hvars litterära begåfning enligt min mening står högt öfver de hittills nämnda kandidaternas. Men det tjenade ju till ingenting. (Rydbergssamlingen, Kungl. Bibl.)

Brevet bör inte ha varit behagligt för Wirsén att läsa, och idén om August Strindberg som litterär pristagare i 1890-talets

i denna recension att människorna i boken »mera likna typer och symboliska figurer än lifslevande individer», samt att Rydberg var »en doktor Faust, som aldrig mött Mefistoteles lifslevande, aldrig var på Blocksberg, aldrig förskrifvit sig åt den lede». Recensionen finns i urklipp bland Rydbergspapperen i Kungl. Biblioteket. Den är för övrigt välvillig, men kanske har Rydberg känt behovet av en principiell uppgörelse med dess synpunkter och därför så småningom skrivit sin *I halvslummern*.

Svenska Akademi är djärv. Brevet visar emellertid också en ädelmodig förmåga hos Rydberg att skilja person och sak; det är inte Strindbergs person som han bekämpar.

Om att Rydberg kunde hysa personlig välvilja gentemot Strindberg vittna också följande två brev som finnas bland hans papper på Kungl. Bibl. Det första är från Jac. Ahrenberg den 23 mars 1895, och innehåller bl. a. orden:

Samtidigt tillställer jag dig bifogade upprop, som du hade älsk-värdheten att vilja ansluta sig till, då jag därom talade med dig på middagen hos Montelius. Om du ville vara god och teckna ditt namn ofvan om mitt, vore jag tacksam. Sen du det gjort ber jag dig afsända brevet under den adress som finnes å kuvertet. Ännu tillkomma tvenne namn Carl Larsson och W. Heidenstam.

De inflytna medlen komma icke att lemnas åt den syndaren August Strindberg utan förvaltas antagligen af grefve Wrangel (attaché i Paris) eller ock af Albert Edelfelt, i syfte att få Strindberg hem, en gång för alla.

Det andra brevet är ett visitkort från F. U. Wrangel:

Grefve F. U. Wrangel erkänner härmed tacksamligen att han för Strindbergsinsamlingen mottagit 30 kronor.

Rydbergs offentliga litterära angrepp på Strindberg finns som bekant i dikten *Livslust och livsleda* i *Dikter* 1891. Det påpekades först av Georg Nordensvan i *Aftonbladet* den 16 december 1891, i en recension, där det heter på tal om *Livslust och livsleda*:

Den i detta stycke införda karrikatyren af den ultramoderna intelligensaristokraten och »öfvermenniskan» — man tänker på Strindbergs fiskeriintendent från »I hafsbandet» — är mycket lustigt tecknad med skarp satir.

Intelligensaristokraten i *Livslust och livsleda* förklaras se ut som en pumpa på två pinnar; d. v. s. han har ett stort huvud men ett »eländigt underrede». Det passar inte riktigt bra på Strindberg själv, som enligt Albert Engströms påstående i boken *Strindberg och jag* hade ett huvud så litet som en säls under hårburret. Intelligensaristokraten är ful, »och fördenskull», säger han själv, »beundrad av den äkta konsten, som äntligen funnit, att endast det fula är natursant». Det syftar ju på Strindbergs ord om att »det sanna är fult så länge sken är det sköna, det fula är sanning». Den inbilskhet som också kommer fram hos intelligensaristokraten erinrar om de naiva övermänniskoidéer som skildras i *I hafsbandet*.

Intelligensaristokraten är emellertid dessutom en dekadent poet, vars nerver »dirra». Man brukar säga att Rydberg här har tänkt på Ola Hansson. Så är emellertid icke fallet.

För Rydberg voro i en viss mening skönhet och sanning ett. Strindbergs estetik, enligt vilken »det sanna är fult så länge sken är det sköna, det fula är sanning», har varit honom filosofiskt och personligt emot. I uppsatsen *I skymningen* från år 1893 är det tydligen mot Strindberg han vänder pennans udd, häftigare än någonsin. Av de personer som samtala i hans stycke, låter han »Antropologen» formulera följande yttrande:

Jag vill icke neka, att jag kände ej endast vämjelse, utan äfven långt in i framtiden blickande farhågor, när vi för ett tiotal år sedan hade att bevittna den som »modern strömning» affischerade häxdans, som då uppfördes vid bockhornmusik och skrålandet af påskkäringvisan: »det sköna är fult, det fula skönt». Det var, som om Blocksberg plötsligt tömt öfver oss hela sitt förråd på figurer från Valborgsmässonatten, hela sin rikedom på trivialt, burleskt, karrikeradt, gement, platt, förvridet, vanformadt, smutsigt, grinigt och skamlöst. (RYDBERG, *Skrifter* XI: 269 f.)

För ett tiotal år sedan: det blir ungefär 1884, *Giftas'* år. — Detta är det starkaste i avseende på polemik mot Strindberg som finns i Rydbergs produktion, såvida man inte såsom tillhörande denna polemik vill räkna även teckningen av Magister Lars i *Vapensmeden*.

Man kan inte direkt säga att Strindberg har velat göra sin Mäster Olof i viss mån till en bild av Viktor Rydberg. Man kan däremot säga att om inte Viktor Rydberg hade funnits, så hade heller inte Strindbergs *Mäster Olof* funnits. Man kan på samma sätt inte direkt säga att magister Lars i *Vapensmeden* är ett »porträtt» av Strindberg, men man kan säga att Strindbergs uppträdande i svensk litteratur är en förutsättning för denna diktfigurs tillkomst. Situationen är underlig: den lutherske reformatorn i Strindbergs verk är en ädel Rydbergsgestalt; motsvarande figur hos Viktor Rydberg är en gemen och lågsinnad Strindbergsgestalt.

Rydberg var givetvis medveten om vilka aktuella reminiscenser som spelat in i hans »hägringar» från reformationstidens Sverige. Vad den gamle vapensmeden Gudmund får säga om pieteten mot det förflutna, om tingens symbolvärde, om tolerans mot de levande och om de dödas frälsning är sådant som på många ställen står i Rydbergs egna verk, sagda i hans eget namn. Mäster Gudmund har en son: Lars. Viktor Rydberg hade en efterföljare i svensk

litteratur, som andligt sett stod i ett liknande förhållande till honom som Lars till Gudmund: Strindberg.

Mjöberg har undersökt och visat hur mycket det hos Lars finns kvar av karaktärsdrag från de präster som Rydberg i ungdomen stod i harnesk mot.¹ Därmed är emellertid inte hela inspirationen till Lars-gestalten angiven. Warburg skriver härom: »Bokens udd är icke riktad mot svunna tiders lyten utan gäller ock auktoritets-träldomen, ofördragsamheten, pietetslösheten hos samtiden.»² Det aktuella i skildringen av Lars uppmärksammades också av samtida läsare. Hellen Lindgren säger i en Rydbergsuppsats i *Aftonbladet* den 4 mars 1892 att Lars i *Vapensmeden* är »egentligen så modernt utilistiskt vrång, att man skulle kunna betrakta honom som en polemik mot Stuart Mill». Levertin skrev till Heidenstam då romanen hade kommit ut: »En protestantisk reformator framställs som en Lennstrand, grov, maktlysten, simpel och okunnig».³ Strindberg kände sig, enligt en trovärdig tradition som Mjöberg förmedlat⁴, utpekad i figuren.

Lars är den intolerante, dogmatikern. Rydberg stred i sin ungdom mot den kyrkliga dogmatiken, på sin ålders dagar mot den okyrkliga, den okristna dogmatiken. Huvudverket mot den förra är *Bibelns lära om Kristus*; huvudverket mot den senare är *Varia*. I *Vapensmeden* slås dessa båda motståndare ihop till en, i överensstämmelse med ett uttalande av Rydberg enligt vilken all dogmatik, religiös eller irreligiös, är samma andas barn.

Rydberg kände, personligen, litterärt eller ryktesvis, dogmatiker och fanatiker. Han kände Wirsén, sekreterare i ett samfund som på hans tid *icke* kunde kallas »Fritt ur hjärtat». Han kände till Lennstrand, en ideell ateistisk dogmatiker som Rydberg personligen vid ett tillfälle var med om att hjälpa liksom han var med om att hjälpa Strindberg, men vars »utilism» han bekämpade. Han kände, från hans journalistik, Branting, tidvis också utilist, och Rydberg uttalade aldrig någon ånger över att han varit med om att döma Branting för hädelse. Han kände, genom hans böcker, Nietzsche, och har i marginalen till dem han har ägt flera gånger

¹ J. MJÖBERG, *Viktor Rydbergs Vapensmeden, människor och tankar*. Lund 1920. (Skrifter utg. av Modersmåsläraernas förening.)

² H. SCHÜCK och K. WARBURG, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 2:a uppl., IV: 363.

³ SÖDERHJELM, *Oscar Levertin*, I: 320.

⁴ Se A. LANGENSKJÖLD, *Litterära studier*, s. 52!

antecknat ett hånfullt och bestraffande: »Dogmatiker!» Han kände framför allt till Strindberg.

Det är otvivelaktigt att det hos Lars finns många drag som påminna om Strindberg, och med det konstaterandet får man i föreliggande fall nöja sig. Lars är pietetslös. Han vill riva det gamla för rivandets egen skull, eller, som Strindberg formulerade det, »för att få luft och ljus». Han är hundhatare. Han föraktar kvinnan. Han är modig, vilket Rydberg ansåg vara Strindbergs förnämsta dygd. Han blir till slut katolik, vilket visserligen är en antydan om att den auktoritetsbundna och dogmatiska lutheranismen borde ta steget fullt ut och övergå till katolicismens auktoritetsreligion, men som också kan vara influerat av den lutning mot katolicismen som intendenten Borg visar i slutet av *I havsbandet*.¹ Han är framför allt absolut oestetisk, okänslig för det sköna, oförstående gentemot konsten; dessutom grym, låg, tarvlig, men på sitt sätt imponant. Och han är rå mot sin familj och sin närmaste släkt. Sådan ungefär var också den bild av Strindberg som Rydberg till slut ansåg nödvändigt att göra sig.

5.

Det är i det föregående antaget två saker rörande Strindbergs förhållande till Viktor Rydberg. För det första att Strindberg under sin tidigaste författarperiod, före 1880-talet, skulle ha varit avsevärt influerad av Rydberg. För det andra att han under 1880-talet och till Rydbergs död avsiktligt har så mycket som möjligt undvikit att nämna Rydbergs namn. Källan för dessa antaganden är Strindberg själv, nämligen vad han under sitt författarskaps tredje stora period, den som börjar med omvändelsen på 1890-talet, skriver om Rydberg. Då är Rydberg död, och Strindberg är en annan än förut. Då börjar hans uppgörelse med Viktor Rydberg, och fortgår sedan så länge han lever med en stor intensitet och enträgenhet. Som motto över Strindbergs förhållande till Rydberg under denna period kunna sättas några ord av Strindberg som här nedan skola citeras i sitt sammanhang: »Alltjämt denne skriftställare, som jag undvikit medan han levde, och som förföljer mig efter sin död!»

¹ Albert Nilsson antar i *Ur diktens värld* (s. 167) att Rydbergs dikt *Betlehems stjärna* skulle kunna vara tillkommen i opposition mot Strindbergs prosahymn till stjärnbilden Herakles i slutet av *I havsbandet*. Troligen är Rydbergs dikt dock i sina grunddrag äldre.

Att Strindberg undvikit Rydberg medan han levde är delvis sant: han hade undvikit att angripa honom. Det personliga undvikandet låg ju annars, som här ovan visats, mera på Rydbergs sida.

Först är rörande Strindbergs nya period att märka att en bok av Rydberg har spelat en roll vid Strindbergs omvändelse till kristen mystiker, liksom på sin tid en bok av Rydberg spelade en roll vid hans omvändelse från pietismen. Det är *Undersökningar i germanisk mytologi*. Strindberg berättar i *Inferno* om de dagar han var bosatt hos en läkare i Ystad (doktor Eliasson):

På aftonen ger han mig Viktor Rydbergs *Germaniska mytologi*, men utan någon baktanke, det kan jag svära på.

— Se här har du något, som man kan somna av på stående fot. Det här är styvare än sulfonal.

Om min förträfflige vän hade vetat vilken stubintråd han nu antände, skulle han hellre räckt mig vad som helst.

Mytologien, i två band om inalles ett tusen sidor, har knappt lämnats mig i händerna förrän den faller upp av sig själv så att säga, och min blick fäster sig omedelbart på följande rader, inristade i min hågkomst med eldskrift: »Enligt legenden hade den av sin gudomlige fader undervisade Bhrigu blivit stolt över sitt vetande och trott sig däri överträffa även sin lärare; denne sände honom till de osaliges dödsrike, där han till sin stolthets förödmjukelse fick bevittna många och förskräckliga ting, om vilka han förut icke haft någon kunskap.»

Det var alltså fallet med mig: övermodet, självkloketen, hybris (ὕβρις,) straffade av min fader och mästare. Och jag befann mig i helvetet! förjagad dit av makterna. Vem var då min mästare? Swedenborg?

Jag fortsätter att bläddra i den underbara boken.

»Man jämföre härmed den germanska myten om törnefält, som sarga de orättfärdiges fötter . . .»

Nog, nog! — Således törnen också! — Det här är mig för starkt! Inget tvivel mera, jag är i helvetet! (S. S. XXVIII: 111 f.)

Rydberg är här ännu författaren av en »underbar» bok. Det är först i *Legender*, 1898, som Strindberg på allvar och från sin nya ståndpunkt, den religiösa, gör andlig boskillnad mellan sig och sin berömde föregångare. Strindberg skildrar hur han gästar Ola Hanssons hem tillsammans med sedermera professorn Karl Petré. Det heter:

Sent på kvällen draga vi oss tillbaka till det rum, som anvisats åt doktorn och mig. När jag söker något att läsa, får jag fatt i *Medeltidens magi* av Viktor Rydberg. Alltjämt denne skriftställare, som jag undvikit medan han levde, och som förföljer mig efter sin död!

Jag bläddrar i boken, och blicken fäster sig vid stället om Incubi och Succubi. Författaren tror ej på sådant, och han förlöjligar djävulstron.

Men jag kan icke skratta; läsningen därav väcker anstöt hos mig, och jag lugnar mig med att tänka att han vid det här laget torde ha ändrat åsikt, författaren! (S. S. XXVIII: 219.)

De sista orden torde få tolkas som om Strindberg menade, eller experimenterade med meningen, att Rydberg var i helvetet, en för övrigt i förhållande till Strindbergs nya världsbild konsekvent åsikt. Rydberg och Boström hade på sin tid befriat Strindberg från helvetestron, men befrielsen visade sig icke varaktig. Tvärtom blir från och med nu Strindbergs förnämsta anklagelse mot Rydberg den att Rydberg med sin frisinnade religiositet »förfört» honom i ungdomen från den rätta vägen.

Begreppet förförare spelar en roll för Strindberg alltifrån det han blir frälst. Han måste på något sätt motivera, försvara sitt föregående; han gör det genom att skylla på att han har blivit förförd. Martin Lamm har antecknat ett ställe där Strindberg använder detta resonemang, nämligen det att den förförelse han har åstadkommit är en verkan av att han själv hade blivit förförd; skulden ligger således ytterst inte hos honom, utan hos hans förförare. I det av Lamm (a. a. II: 143) citerade stället, ett tidigt utkast till tredje delen av *Till Damaskus*, heter det: »Har ej förfört ungdomen, emedan han själv var förförd av sin ungdoms förförare: Viktor Rydberg, Renan, Hartmann, Darwin, Schopenhauer.» Här komma alltså inte Cramér och Boström och andra med. Rydberg står främst och bland svenskar ensam, som förförare. Först så småningom hade Strindberg kommit fram till denna uppfattning, till denna ursäkt, säger Lamm, men därom blir man knappast övertygad. Lamm menar att Strindberg från början av sin omvändelses period, i *Jakob brottas* i *Legender*, hade pinats av samvetskval över att ha varit »ungdomens förförare», och att han först senare utformat tanken att han ju själv en gång hade blivit förförd och således kunde lägga skulden på andra. Frågan är om Strindbergs skuldkänsla verkligen kan tänkas ha fungerat på detta sätt. Det fanns hos honom knappast en skuldkänsla isolerad från och i många år oberoende av urskuldandet. En sådan fristående skuldkänsla hade Fröding då han i *Gralstänk* klagat över att han — genom sina läror i *Stänk och flikar* menar han — hade »bördor att bära

av hustrurs besudlade ära och skulden för skökvordna mör». Hos Strindberg torde det tvärtom ha varit så att i och med skuldkänslan väcktes hos honom till funktion urskuldandets mekanism. Ser man igenom uppsatsen *Jakob brottas*, så finner man urskuldandet också där, oupplösligt förbundet med den skuldkänsla som det är avsett att undanrödja, därför att Strindberg lika litet som de flesta hade förmågan att helt och oreserverat ta på sig medvetandet om egen skuld. Det heter nämligen i *Jakob brottas*:

Ungdomen har i all tid varit revolterande, lättfärdig, utsvävande; är det då jag som har uppfunnit revolten, lasten? Förut var jag den unge, den förförde, barn av min tid, lärjunge till mina läromästare, offer för förförelserna. Vems är felet, och varför har man gjort mig till syndabock? (S. S. XXVIII: 299.)

Detta är det resonemang som Strindberg med få avvikelser vidhåller ända till sina sista skrifter, och Viktor Rydbergs namn återfinnes eller skymtar mer än en gång på en viktig plats bland förförarna.

I *En blå bok* har en uppsats titeln *De förförde bli förförare*. Det heter där:

Varför jag och många ha haft så svårt att bli riktigt kristna, är väl därför att vi härstamma allt för direkt från hedningar. — — — Vår ungdoms förförare lärde oss att Jesu liv var en slipprig roman, att bibelns lära om Kristus gick ut på att han var en framstående galileisk man, och slutligen att övermänniskan var banditen, för vilken allt var tillåtet mot de andra, bara han kunde konstatera falskt alibi och det saknades vittnen. Det var en fasans tid som påminde om romerska kejsartiden, och liksom denna bebådade han också kristendomens ankomst. Vi, de förförde, blevo sedan förförare, men tackom Gud att ingen skada skett. Allt tjänar, och vi få tjäna som avskräckande exempel, alltid något. (S. S. XLVI: 98 f.)

De tre förförarna äro ju här Renan, Rydberg och Nietzsche.

Längre fram i *En blå bok* upprepas tankegången: »Jag vet människor som gått beljugna hela sitt liv; jag vet en som gått prickad hela sitt liv i egenskap av förförare fastän han aldrig förfört, utan varit förförd». (S. S. XLVI: 173.) Vidare på ett tredje ställe: »Jag kunde nog till min ursäkt namnge min ungdoms otrogna lärare: Helveteslärans förnekare, Julianus' försvarare, Jesus-biografen, 'Avskedet ur kyrkan' och flera. Men jag skall ta skulden själv, så får jag någon som hjälper bära den!» (XLVIII: 903.) Förförarna äro här Boström, Rydberg, Renan och Cramér.

Att ta skulden själv var emellertid svårt för Strindberg. Lamm (a. a. II: 142 f.) påpekar ett ställe i *Gustaf Vasa*. Den åldrade Mäster Olof i denna pjäs liknar den åldrade författaren av dramat *Mäster Olof*. Då Reginald, hans son, den unga generationen, vänder sig bort från teologien därför att den söndrar människorna, och antyder att det är lätt att säga vem som har vållat denna söndring, svarar Mäster Olof: »Jäväl! du menar oss äldre! Men vi voro ju också barn av vår tid och berövades vår ungdomstro av våra profeter. Vem har då skulden?» I varje fall inte Mäster Olof själv, menar denne. Något liknande förekommer i *Till Damaskus*, tredje delen (S. S. XXIX: 286), där en röst talar till Den okände, utgivande sig för att vara hans son. Då Den okände anropar rösten om förlåtelse för vad han har vållat honom, säger Frestaren ironiskt: »Kräket! . . . Den kan man inbilla vad som helst! Men det vållar hans orimliga högfärd! Föreställer han sig inte att han är motorn i universum, att han är upphovsmannen till allt ont? . . . Hans högfärd är olidlig, och han har varit nog förmäten att vilja fuska i mitt yrke . . .» Också här alltså ett försök till urskuldande. Den okände — och hans författare — skylla inte här på sina egna förförare, utan på Frestaren, som är all förförelses upphov. Detta är en tankegång med vilken Strindberg alltså tidvis har opererat. I *En blå bok* kommer han emellertid tillbaka till vad han hade sagt redan i *Legender*: att han som förförare är ursäktad därför att han själv har varit förförd, bland annat alltså av Viktor Rydberg.

Samma tankegång finns, under mellantiden mellan de båda sistnämnda verken, i *Svarta fanor*, där företrädaren för Strindbergs dåtida religiösa åsikter, Max, framställer den. Det heter hos honom:

Förebrå icke de unga hedningarne deras framstormande. De togo arv av sina fäder, och den store kyrkofadern Viktor Rydberg var deras profet, fastän han nu får sitta och bekämpa sina lärjungar. Det var han som lärde oss att älska Julianus avfällingen, och att hata Kristus. Nu sitta vi och förvånas att vi kunna vilja utbyta Kristi bildade fina kult av det osynliga mot grekernas ohyggliga. Om man skulle tagit profeten på orden, borde man ha givit ett exempel. Tänk dig kyrkorådet med komministrar och adjunkter inledande hundra oxar i Jakobs kyrka; se dem slakta ner dessa offerdjur och med blodet bestänka altaret; föreställ dig kyrkoherden rotande i djurens inälvor för att spå ut framtiden; när denna kungen skall dö, om bönderna skulle få missväxt och dylikt som sedan komme in i nästa års almanacka.

Ja, det var Julianus' religion som skulle uttränga kristendomen, och som förkunnades av idealisterna på 60-talet. Det var ju idiotiskt! Det var rationalismen, så kallad av ratio, förnuft, därför att de saknade både förnuft och vanligt förstånd . . . (S. S. XLI: 125.)

Längre fram i boken heter det:

Julgranen är ju offerträdet i vilket slaktade djurs och människors kroppar upphängdes. Jag skulle vilja se våra renässanshedningar och sista atenarn dansa omkring ett julträd med upphängda blodiga kroppar av får och svin, och människor, stänkande blodet på altaret, där guden Frey satt i mitten med sin phallus. De vilja ju så ha det. Barrabas i stället för Kristus, Lingam i stället för korset! (S. S. XLI: 204.)

Med »våra renässanshedningar» menas de som höllo sig till Heidenstams broschyr *Renässans*; »sista atenarn» är som vanligt Strindbergs benämning på Rydberg.

Det talas även på ett annat ställe i *Svarta fanor* om Viktor Rydberg, men detta ställe är enligt vad Landquist upplyser i Strindbergsupplagans kommentar ursprungligen avsett för *Götiska rummen*. Det är en lösryckt bit ur en konversation det gäller; den är avsedd att ge en resumé av underlaget för Rydbergs rykte, och lyder:

— Strauss' *Leben Jesu*, och Goethes *Faust* (första delen!), Läsefrukter, Gymnasistvers, och Sömngångarnätter satta för Grottekvarn, se där hela den stora mannen.

— Rydbergs *Faust* (första delen), icke Goethes *Faust* numera! (S. S. XLI: 36 f.)

Det var även vid andra tillfällen en källa till sarkasm för Strindberg att Rydberg inte hade översatt mer än en del av *Faust*. Av intresse i ovanstående är att Strindberg har ansett *Den nya Grottesången* påverkad av *Sömngångarnätter*, där det också (tredje natten) talas om industrialismen och som liksom Rydbergs dikt är skriven på en friare vers än de romantiska epigonernas; en helt annorlunda artad vers än Rydbergs likväl.

Detta skulle alltså ha stått i *Götiska rummen*. Där finns emellertid mycket kvar, det utförligaste som Strindberg överhuvud taget har yttrat om Rydberg före *Tal till svenska nationen*. Det är i en scen från Operakällaren; man talar om Rydbergs begravning, och doktor Borg för ordet:

— God dag, barn, har ni också kommit hit för att skåda upp-tåget? Antikrist skall fästas i jord av Kristi efterföljare. Sverige skall få en stor diktare, som aldrig var diktare, emedan han aldrig levat, han beklagade själv att han ingenting upplevat och därför ingenting hade att berätta. — Han hade översatt första delen, den andra orkade han inte med! Det var en svensk. Allt vad han spottat på, slutade han med att plocka opp och hänga på bröstet, alla sin ungdoms ideal utbytte han mot titlar och värdigheter, och denna karaktärlösa, benlösa figur, är redan prisad som den karaktärsfaste mannen med ben i näsan! Vi lever ju i humbugens tidevarv!

Tala inte illa om de döda, viskade greve Max; de kan hämnas!

Nu kom processionen in; och Max vände sig till Ester med sänkt röst för att icke höras av doktorn.

— Ser du, där gå de döda! De nu levande andas sin samtid, näras av det nuvarande; dessa därnere, de leva 1850 liksom den döde; de ha ätit aska och ben, därför se de ut som aska; allt som redan konsumerats och assimilerats, resterna, caput mortuum är i deras nutrition; skuggornas rike tillhöra de, och utan tron på den levande, växande allmakten göra de sig en avgud av lera och lägga i stoftkista på silverfötter; men den döde var icke deras; gör intet, ty de göra av intet; han var av deras räddhågade, blodlösa efterklangstid, och de känna de sina; de ha slagits mot honom på sin tid, de ha besegrat honom, och nu bära de liket i triumf; striden om Patroklos lik, Patroklos som låg dådlös i sekler, slutligen vaknade, slogs av Apollo själv med blindhet och dödades av Hektor.

Här avbröt doktor Borg: — Hör nu på! Nu talar deras jättesnille, han som aldrig gjort något, men blev för detta statsråd vid trettiosju års ålder, aldrig fullbordat något, utom några ofullbordade broschyrer. Broschyren, docentkrian, det var tidens form. — Han fruktar efter världens kritik på den dödes gärning, och därför assurerar han honom mot det olycksfallet. Hör! — Han, den döde, var så mäktig i tankar, att först i kommande sekler släkten skola födas mäktiga att fatta dem! Det var en hund. — Nu kommer Kristi efterföljare, som icke blygs att sätta sig på antikristens tronstol. Försonlighet är vacker, men när den köpes för världslig ära och jordisk utmärkelse, då är den Bosch! — Hör så han jämkar på trosläran, ruckar på statuterna — — — och nu! Nu kom det svarta att bli vitt! — Karaktär! Karaktärsfast! Karaktärsstyrka! — Och nu: frisinnad, frisint, — varför inte fritänkare? — Nej tack!

Greve Max vände sig till Ester:

— Han var med och dömde Holger för majestätsbrottet. Det är ett sällsamt uppträde det här! — Dessa askmänniskor likna lemurerne och larverna, som vilja stjäla Fausts lik! Minns du? — Och det är som om Mefistofeles stod bakom altaret och förvände synen på dem! De se alla de egenskaper den döde saknat. Alldeles som i Auerbachskällarn:

Falsch Gebild und Wort
verändern Sinn und Ort.

— Talar du om Operakällarns sinnbilder? avbröt doktorn, som hört vilse.

— De se vinberg och druvor! viskade Max till Ester:

Betrug war alles, Lug und Schein!

Men jag tycker översteprästen är värst; han är hemsk i sin förblindelse; han synes ha fått »kraftig villfarelse» så att han tror lögnen vara sanning. —

— Ja, nu har Sverige ett helgon till! slutade doktor Borg. Svensk i själ och hjärta, efter deras beläte; dilettant, som intet fullbordat; torrtänkande, som filosoferat tomning; sångare utan röst; uppskriken tenor från första basen; början i oppositionen, slutet i Svenska Akademien; spansk fluga först, vita plåstret sist. Det är ju Barrabas, som ligger i lådan och ler; men prästen tror det är den korsfäste! — — — Hör hur han lirkar på trons artiklar; men hör hur det knarrar i sextonde stohn; hala ord som sockervattnet i stearinljusets sken. De gråter! Alldeles som Voltaires kortspelare, vilka gråta över att Homerus är död! Vet ni att en sån här överleva nyligen utnämnde den döde till våran Homerus, fastän han varken skrivit en Iliad eller Odysse; hans liv var nog en Odysse i så måtto att han var borta så länge, och när han kom hem, hade friarne intagit hans hus. — Ska vi säga frid över hans stoft och lyckönska oss att ett tidevarv med honom fått tre skyfflar mull; ett tidevarv som var den stora revolutionens fiende; som hade den negativa och mindre hedrande uppgiften att hindra.

— Ja, sade Max; vår gode doktor har 80-talets synpunkt på sakerna, men han glömmer att vi äro på 90-talet. — — — Jag önskar att allt djuriskt kunde skäras bort; och därför, ser du, vill jag inte neka att mina sympatier stundtals voro hos den döde, som med liten kraft ägde god vilja och hög strävan. —

— Det är eget att se, sade Ester, hur så olika partier enats om hyllningen av den döde.

— Ja, min vän, det kan betyda att i allas sinnen det finns ett minne om det där Jenseits, och att det upphöjda drager till sig. Jag kan lösa motsägelserna i hans liv och taga syntesen ur de bjärta motsägelserna, men därtill fordras uppfostran och själövörrinnelse.

Gerettet ist das edle Glied
der Geisterwelt vom Bösen. — (S. S. XL: 244 f.)

Detta är ett tveksamt aktstycke. Genom att ge ordet åt både naturalisten Borg och idealisten Max har Strindberg skaffat sig

möjlighet att bedöma — och döma — Rydberg från olika ståndpunkter, men i Max' ord kommer också in mycket från den unge Strindberg som före både 80- och 90-tal uppväxte som son av den generation, vars »hjärte», enligt Ola Hanssons ord, var Viktor Rydberg. Huvudsynpunkten är att Rydberg är Faust, vars lik lemurer, askmänniskorna, idealistepigonerna, vilja stjäla, och vars person de lyckades tillägna sig redan medan han levde. Rydberg skildras som avfällingen: Barrabas, Antikrist, oppositionsmannen, som slutit fred med kyrkan, staten och Svenska Akademien. Hans ena fel var således att han var Barrabas och Antikrist; hans andra att han slöt fred med de kristna och officiella institutionerna. Doktor Borg anspelar också på att Rydberg tog emot en orden och beskyller honom för korruption. Den fromme Max kan inte gärna anklaga Rydberg för att han var med och fällde Branting för hädelse, utan får ändra det till att »han var med och dömde Holger för majestätsbrottet». Borg klagar över att prästen vid graven (Rudin) kan kalla den karaktärslöse Rydberg frisinnad; Max synes snarare klaga över att han hyllas som kristen. Strindberg har för övrigt slagit ihop begravningen, där Rudin var officiant, och Svenska Akademiens högtidsdag i december samma år, där Forsell (»jättesnillet som aldrig gjort något») såsom direktör yttrade några minnesord över Rydberg. Såväl Rudins som Forsells tal voro tryckta; Strindbergs anspelningar på deras innehåll äro emellertid ytterst fria. Det är i varje fall tydligt att det *också* är gammal beundran, djup besvikelse som talar genom vad Strindberg låter sina romanfigurer yttra om Rydberg. I det sköna Goethecitater bryter till sist outrotad kärlek fram.

Åtskilligt av vad här är sagt går igen på de många ställen i *En blå bok* där Strindberg gör upp sitt konto med Rydberg och rydbergianismen, men i allmänhet utan att låta den sympati tränga fram som inte helt kunde hållas borta i *Götiska rummen*. Strindberg går vägen från Rydberg steg för steg, och i slutet av hans liv, då han ur religiös synpunkt ser tillbaka på sitt föregående, blir Rydberg visserligen en alltmera viktig figur för honom, men samtidigt en alltmera frånstötande. I *En blå bok* räknas han till det slag av människor som Strindberg kallade äfflingarna. Strindberg säger:

När kristendomens sol gick upp över världen, så blev det naturligtvis natt för äfflingarne. Ty när de vänt ryggen åt ljuset, så blev

ju allting bakvänt för dem; höger blev vänster, öster blev väster, rätt blev orätt, svart blev vitt och dag blev natt. Därför läser man ännu om deras Tusenåriga natt som medeltiden av dem kallas. (S. S. XLVI: 321.)

Det är en anspelning på Rydbergs åskådning, i dikten *I kloster-cellen* och i *Medeltidens magi*; ännu tydligare utpekas Rydberg i fortsättningen: »När vid nya tidens inbrott det började skymma, då gick dagen opp för hedningarne och för sista aténaren!» Då kom Julianus avfällingen till heders: »denna osympatiska figur, som blivit aténarns och nyhedningarnes älskling». Med »aténarn» menas Rydberg; med nyhedningarna Heidenstam och Levertin, som båda hade spelat en roll vid Strindbergs omvändelse till ateism, förberedd av hans under Rydbergs inflytande skedda omvändelse till deist. Även på ett annat ställe i *En blå bok* (I: 46) talas om Julianus; det är en reflex av det — en gång positiva — intresse för denna gestalt som Rydbergs *Den siste aténaren* hade väckt.

Under Infernotiden läste Strindberg *Medeltidens magi* och ansåg att dess författare borde vara i helvetet. I *En blå bok* kommer minnet av denna lektyr åter fram. Strindberg skriver:

Jag har anledning tro, att ynglingen och flickan i sina störda drömmar mera anfallas av andras fantasier än sina egna. Det är betydelsen av orden Incubus och Succubus, som författaren till medeltidens magi aldrig begripit. (S. S. XLVI: 193.)

Och på ett annat ställe:

Med häxa menas en kvinna som kan utsända sin kropps själ genom en stark viljeakt. — Detta var medeltidens Succubus eller Incubus, som förekommer i Goethes Faust, 1:a delen, och vilket författaren till *Medeltidens Magi* aldrig kunde begripa emedan han levde i köttet. (S. S. XLVIII: 930.)

Även övriga Rydbergsböcker erinrar sig Strindberg under denna tid av sitt liv. Han minns orden ur *Den siste aténaren* om att konsten och vetenskapen äro av naturen oomvändeliga hedningar, och säger: »Kristus talar aldrig om vetenskap — — Detta är mycket betydelsefullt. Och när man ironiskt skryter med att vetenskapen icke är kristnad, utan är hedningarnes verk, så har man också utsagt domen.» (S. S. XLVII: 664 f.) Han minns *Bibelns lära om Kristus*: »Dessa dumma fritänkare kunna icke tänka sig att tre var lika med ett, och därför stupade de på Treenigheten». (S. S. XLVII: 804.)

Och: »Om detta bleve klart en gång att Bibeln skall tolkas andligt, så upphörde väl denna dumma bibelkritik och religionsvetenskap — och därmed detta härjande med föregivna interpolationer ('Tre äro de som vittna')». (S. S. XLVII: 630.) Rydberg hade i *Bibeln lära om Kristus* med all energi visat och även fått sina teologiska motståndare att i viss mån erkänna att detta ställe var oäkta; Strindberg vill nu, med ett swedenborgskt argument, rädda det.

Därnäst är det i *Öppna brev till intima teatern* som Rydbergs namn kommer in. Tillfället är sökt, men därav framgår så mycket klarare att Strindberg vid denna tid är angelägen om att söka sak med Rydbergsminnet. Strindberg börjar tala om Rydbergs Faustöversättning. Han anser att det är den sämsta av dem som finnas på svenska. Den saknar den anderssonska översättningens »förmåga att följa Goethes realistiska vardagsspråk. Rydberg är konstlad, krystad, prosaisk, akademisk — där han vill lyfta och förbättra Goethes enkla lediga stil, och han saknar allt sinne för väl-ljud». Även Melins översättning befinnes vara bättre än Rydbergs. Strindberg gör några citat, och utbrister: »Det är mycket bättre än Rydbergs!» Dessutom hade ju Rydberg inte översatt mer än första delen och några sidor på andra, fast det finns bildade människor som tro att han har översatt hela *Faust*. Då nu hela *Faust* förut fanns på svenska, så frågar man sig, säger Strindberg, vad Rydberg menade med sin översättning. Han fortsätter:

Då Anderssons översättning på sin tid granskades, befanns den god, mycket. Jag har icke jämfört den med texten, men den flyter och klingar, det finns Goethe i den, sång med ett ord. Rydbergs däremot är knåpad, olevad, abstrakt som av en kammarfilosof, opåtaglig, icke sångbar, med ett ord dålig. (S. S. L: 275 ff.)

Ett av de argument mot Rydbergs person som Strindberg förut använt blandas här med den stilistiska kritiken: Rydberg hade inte »levat». Strindberg, som inte var så lärd som Rydberg, ansåg sig i den punkten honom överlägsen.

Slutligen *Tal till svenska nationen*. Där finns Strindbergs slutuppgörelse med hans ungdoms förförare, samtidigt som det utförligaste han har yttrat om denne. Rydberg blir här en föregångare och en kompanjon till nittotalisterna, vilka han i själva verket också med stor tillfredsställelse hade hälsat; det gäller i varje fall Heidenstam. Heidenstams »renässans» var för Strindberg en fort-

sättning av programmet i *Den siste atenaren*. Om denna Rydbergs »symboliska» bok heter det vidare att den

äger en berättigad sida: angreppet på dogmerna, och en absurd: kompromissen mellan Zevs och Kristus, njutningens och lidandets religioner. Försoningen med antiken, vilken icke var skön (Platos Männerliebe), icke fördragsam (Sokrates' död), icke barmhärtig (slaveriet), var Athenarens bisarra program, som i vår litteratur slog upp under den falska benämningen: renässans, och slutligen flöt samman med Oscar Wildes. Rydbergs senare verksamhet, då han jämkar med teologer och teosofier, har jag icke studerat och kan därför icke yttra mig i ämnet. (S. S. LIII: 242.)

Strindberg talar på ett annat ställe i *Tal till svenska nationen* (s. 249) om »alla våra gymnasistdispyter från 60-talet om Kristi gudom, treenigheten, underverken». Med dessa minnen var för Strindberg Rydbergs namn oskiljaktigt förbundet. Strindberg hade en gång trott på Rydbergs tolkningar av dessa ting; nu tolkar han dem i stället symboliskt, som swedenborgare, och säger (s. 263) om Rydberg själv att om han »bara varit swedenborgare, så hade han bevisat Kristi gudom, när han trodde sig ha förnekat den». I sin poesi använde Rydberg den riktiga, den symboliska tolkningen, t. ex. i sin *Kantat* 1877, som Strindberg f. ö. antedaterar till 1872. »Där sjunger han ju om 'ökenstigen', om 'Jordanen', om 'Förlovade landet', 'Moses-staven' och 'vattnet ur klippan'. Och i det ögonblicket trodde han på alltsammans, men i G. H. T. och i professorsstolen trodde han inte ett dyft på vattnet ur klippan. Som diktare tolkade han bibeln rätt, på ett andligt sätt, men som professor körde han fast i gyttjan.» (S. S. LIII: 288.)

Denna distinktion mellan Rydberg som diktare å ena sidan, som officiell person, tidningsman och professor, å den andra, är inte helt tillfälligt framslungad. Den kommer nämligen i viss mån tillbaka i den speciella Rydbergsessay om Strindberg publicerar i sina *Tal* (s. 294 ff.) och som har titeln: *Sista Atenaren (Skärskådad av en swedenborgare 1910)*.

Utgångspunkten för denna essay är att Strindberg har tyckt sig finna en motsägelse i *Den siste atenaren*, eller en förändring av ståndpunkt under berättelsens lopp. Boken syftar enligt förordet, säger Strindberg, till »en svart skildring av kristendomen och en ljus av hedendomen, som oriktigt kallas hellenismen». Men det synes, säger Strindberg (som inte har vetat eller tänkt på att för-

ordet är skrivet sist), »som om författaren under bokens nedskrivande börjat vackla i sin renässansreligion». Resultatet? Jo: »därföre skär det sig i hans filosofi, strömmen brytes och kastas om, ljuset flämtar som i kolbågslampan, slocknar ibland, flammar upp, och dör — i en fras: 'En ny dag har kommit, antiken och kristendomen genomtränga varandra'.» Det förra elementet i boken kallar Strindberg för hedonism och sensualism; det senare sätter han i samband med Rydbergs platonism och nyplatonism. Hur kommer det sig att platonikern och nyplatonikern har lagt upp en bok med sensualistiskt och hedonistiskt program och först i slutet framträder med egna färger? Svaret är för Strindberg: opportunism. Rydberg »lider av den tvångsföreställningen att han såsom frisinnad (i G. H. T.) måste vara det och det», d. v. s. vara sensualist och hedonist, eller vad som på andra ställen kallas för »renässanshedning». Hans verkliga natur, synes Strindberg mena, som i slutet av boken kommer fram, är inte sådan. Där har anpassningen efter den frisinnade miljön släppt; Rydberg har vågat vara sig själv.

Man må anse denna uppfattning av *Den siste atenaren* riktig eller ej — överhuvud taget har det givetvis här inte varit meningen att granska riktigheten i Rydbergs och Strindbergs åsikter om varandra —; det finns i alla fall en svag nyans av känsla för Viktor Rydberg kvar i den. Strindberg vill gärna att Rydberg skall ha varit bättre än han tedde sig. Till och med då det gäller den bok som för Strindberg själv hade varit den farligaste och mest »förförande» av Rydbergs böcker vill han ha det så att det var miljön snarare än författaren själv som var ansvarig för vad som var vrångt i boken.

Rydberg och Strindberg voro under halvtannat decennium i Sverige, ungefär mellan 1880 och 1895, landets två stora författare. Den ene representerade, summariskt uttryckt, den vikande romantiska idealismen; den andre, lika summariskt uttryckt, först den framträngande naturalismen, därefter den sekelslutets mysticism som knappast mera än den förra skulle ha tilltalat Viktor Rydberg om han hade levt länge nog för att lära känna den. Den ene av de två författarna var erkänd, men började möta kritik; den andre var kritiserad, men höll på att kämpa sig fram till erkännande. Den ene hade en ställning som kunde kallas officiell; den andre var oppositionsmannen. Det var i det närmaste tjugo års åldersskillnad mellan dem.

Det förhållande som man a priori skulle kunna förmoda ha rått mellan personer i denna ställning till varandra, har i stort sett också rått. För Strindberg har Rydberg en gång varit en av de viktigaste av författare; för Rydberg har Strindberg så småningom blivit en den viktigaste av författare. Strindberg har influerats av Rydberg och så småningom reagerat mot honom; Rydberg har reagerat mot Strindberg, kanske till slut på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, influerats av något i den strömning som han såsom den främste i Sverige representerade.